

บทที่ ๒

ข้อวัตร ๑๔ ของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ นี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาข้อวัตร ๑๔ ของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีประเด็นศึกษา คือ ๑) ความหมายและความเป็นมาของข้อวัตร ๑๔ ๒) ประเภทและหน้าที่ควรปฏิบัติตามข้อวัตร ๑๔ ๓) คุณลักษณะและความสำคัญของข้อวัตร ๑๔ ๔) โทษและประโยชน์ที่เกิดจากข้อวัตร ๑๔ และ ๕) สรุปข้อวัตร ๑๔ ของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในแต่ละหัวข้อมียรายละเอียดตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความหมายและความเป็นมาของข้อวัตร ๑๔

๒.๑.๑ ความหมายของข้อวัตร ๑๔

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้แสดงความเห็นต่อการปฏิบัติตามวัตรไว้ว่า ขนบ คือ แบบอย่างอันภิกษุควรประพฤติในกาลนั้นๆ ในที่นั้นๆ ในกิจนั้นๆ แก่บุคคลนั้นๆ ในบาลีจัดไว้เป็นหมวดๆ นี้เรียกว่า วัตร ภิกษุผู้เอาใจใส่ประพฤติวัตรนั้นให้บริบูรณ์ได้ชื่อว่า อาจารย์สมณโน คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยมารยาทหรือ วุตตสมณโน คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตรเป็นคู่กับคุณบทว่า สีสสมณโน ได้แก่ ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ท่านสรรเสริญไว้ในพระธรรมวินัย ในที่นี้จักกล่าวเพียงวัตร อันยังจะพึงใช้การในกาลนี้แต่โดยใจความ เพื่อสะดวกแก่การถือเอาอย่างปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์จริงจักจำแนกวัตรเป็น ๓ อย่าง ๑ กิจวัตรว่าด้วยกิจอันควรทำ ๒ จริยวัตรว่าด้วยมารยาทอันควรประพฤติ ๓ วิถีวัตรว่าด้วยแบบอย่าง^๑

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของวัตรไว้ว่า วัตร คือ กิจพึงกระทำหน้าที่ธรรมเนียม ความประพฤติ จำแนกออกเป็น ๑) กิจวัตร หมายถึง กิจที่ควรทำ โดยมี อุปัชฌาย์วัตร สัทธีการิกวัตร อาคันตุกะวัตร ๒) จริยวัตร คือ มารยาทอัน ควรประพฤติ เช่น ไม่ทิ้งขยะทางหน้าต่างหรือทิ้งลอนอกฝานอกกำแพง ไม่จับวัดถุณนามาส และ ๓) วิถีวัตร ว่าด้วยแบบอย่างทั้งพึงกระทำ เช่น วิธีเก็บบาตร วิธีพับจีวร วิธีเปิดหน้าต่างตามฤดูวิธีเดินเป็นหมู่^๒

พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน) ได้ให้ความหมายของวัตร ๑๔ ไว้ว่า วัตร คือ ขันธวัตร ๑๔ เป็นข้อปฏิบัติประจำโดยทั่วไปของพระภิกษุสงฆ์ ยินดียิ่งที่เคารพและจริงจังในข้อวัตรปฏิบัติของท่านด้วยแล้วก็ยิ่งให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้น ท่านจึงไม่ยอมให้ข้อวัตรทำความสะอาดเช็ดถู กุฏิ ศาลา บริเวณ ตลอดข้อวัตรใดๆ ขาดตกบกพร่องเลย ท่านพยายามรักษาทั้งความตรงต่อเวลา ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ความพร้อมเพรียงกันในการทำข้อวัตรปฏิบัติ ความละเอียดถี่ถ้วน ความคล่องแคล่วไม่เหนื่อยหน่ายท้อแท้อ่อนแอ ทำสิ่งใดให้ทำอย่างมีสติ ใช้ปัญญาพิจารณา

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๕๒.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๖๑.

ใคร่ครวญให้รอบคอบไม่ทำแบบใจร้อนใจเร็วการหิยจับวางสิ่งใดจะพยายามมิให้มีเสียงดังข้อวัตรต่างๆ เหล่านี้พระเถระท่านจะช่วยกันดูแลรับผิดชอบบริเวณอย่างทั่วถึง^๓

หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ให้ความเห็นว่าข้อวัตรปฏิบัติท่าเมื่อท่านไปที่ใด หรืออยู่ที่ใด ใจท่านมิได้เห็นห่างจากความเพียร แม้ไปบิณฑบาต กวาดลานวัด ชัดกระโณน เย็บผ้า ย้อมผ้า เดินไปมาในวัด-นอกวัดตลอดการบิณฑบาต ท่านทำความรู้สึกอยู่กับความเพียรทุกขณะที่เคลื่อนไหว ไม่ยอมให้ประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากเวลานอนหลับเท่านั้นแม้เช่นนั้น ท่านยังตั้งใจไว้ เมื่อรู้สึกตัวจะรีบลุกขึ้น ไม่ยอมนอนซบอีก จะเป็นความเคยตัวต่อไป และจะแก้ไขได้ยาก ตามปกตินิสัย พอรู้สึกตัวท่านจะรีบลุกขึ้น ไปล้างหน้า แล้วเริ่มประกอบความเพียรทันที ถ้ามีการรบกวนอยู่ ท่านจะไม่นั่งสมาธิในขณะนั้น กลัวหลับในต้องออกเดินจงกรม ถ้าก้าวเดินช้าๆ ยังรู้สึกว่าง่วง ต้องเดินให้เร็วขึ้น เมื่อรู้สึกง่วงหรือเพลียหรือหยาบง่วงแล้วค่อยออกจากทางจงกรมเข้าที่พักเพื่อภาวนาจนถึงเวลาสมควร ก็ทำกิจวัตรประจำวัน นับตั้งแต่การออกบิณฑบาตเป็นต้นไป^๔

พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน) ให้แสดงมุมมองต่อวัตร ๑๔ ไว้ว่า ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ควรมีความเข้มงวดกวดขันในข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ให้เป็นที่อบอุ่นเย็นใจแก่ตนและเป็นที่น่าชื่นชมเลื่อมใสแก่ผู้อื่น เพราะอุปัชฌาย์ ๑๓ และวัตรต่างๆ ตลอดจนกรรมฐานทั้งหมด ล้วนเป็นธรรมเครื่องตัดนิสัยความติดตัวของคนเราโดยตรง พระก็ออกมาจากฆราวาส นิสัยนั้นต้องติดตัวมาด้วยถ้าไม่มีเครื่องตัดแปลงหรือทรมานกันบ้าง ก็คงไม่พ้นการบวชมาทำลายตัวและวิเวกศาสนาให้เสียหายล่มจมลงอย่างไม่มีปัญหา เพราะปกตินิสัยของมนุษย์เราโดยมาก ชอบเบียดเบียนและทำลายตนและผู้อื่นด้วยวิธีต่าง อยู่เสมอ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเจตนาเสมอไป เนื่องจากความชินต่อนิสัย เพราะความทะเยอทะยานอยากต่าง ๆ พาให้เป็นไป หรือเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ที่สุดจะคาดเดาถูก จึงพลอยมีความทุกข์เดือดร้อนติดตัวประจำอริยาบถอยู่เสมอ ไม่ค่อยมีความสุขกายสุขใจได้นานเท่าที่อยากมี^๕

สยาม ราชวัตร ได้แสดงความเห็นต่อการปฏิบัติตามวัตรในวัดตติยธกะไว้ว่า วัดตติยธกะหมายถึง หมวดหมู่แห่งข้อปฏิบัติ ตั้งชื่อตามลักษณะเนื้อหาเนื่องจากเป็น เนื้อหาเกี่ยวกับข้อปฏิบัติทั้งหลายของพระสงฆ์ อยู่ในจุลวรรคพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ สารสำคัญของวัดตติยธกะนี้ เป็นเรื่องของพระสงฆ์ที่ต้องมีวัตรปฏิบัติมีมารยาทอย่างไรในสังคมและให้ เหมาะสมกับความเป็นพระสงฆ์ และเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อ ความผาสุกเกื้อกูลกันและเกิดสามัคคีในหมู่คณะ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๔ วัตรการบัญญัติหลักปฏิบัติในวัตรแต่ละข้อยังไม่ได้มีในช่วงต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหลังจากที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นก่อน และอาจเป็นเพราะในช่วงระยะแรกของการสถาปนาสังคมพระสงฆ์นั้นบุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ มักจะเป็นพระอริยบุคคลระดับใดระดับหนึ่ง ปัญหาของการอยู่ร่วมกันเป็นระบบสังคมสงฆ์จึงมีน้อย

^๓ พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน), ญาณสัมปณัธัมมานุสรณ์, กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์จำกัด, ๒๕๕๔, หน้า ๑๑๕.

^๔ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต, ประวัติ ข้อวัตรและปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพี.เอ.ลิวิ่ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๗๘ - ๗๙.

^๕ พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน), ปฏิปทาของพระอุปัชฌาย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

แต่เมื่อสังคม พระสงฆ์ขยายกว้างออกไปมีบุคคลหลากหลายระดับ ปะปนเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาเพิ่มจำนวน มากขึ้น ปัญหาต่างๆ ในสังคม พระสงฆ์ก็เริ่มตามมา ผลที่สุดพระพุทธรองค์ก็ทรงจำเป็นต้องวางรากฐานของระบบพระธรรมวินัยขึ้น เพื่ออาศัยอำนาจที่มีสภาพบังคับบริหารจัดการสังคมเข้ามาช่วยจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันของสงฆ์ โดยทรงตราพุทธบัญญัติขึ้นมาเพื่อควบคุมสังคม พระสงฆ์ที่ละข้อให้ไปสู่เป้าหมายที่ถูกต้อง^๖

พระครูวิบูลญาณคุณ ได้แสดงความเห็นต่อการปฏิบัติตามวัตรไว้ว่า ในข้อวัตรอันเป็นมารยาทนั้น ในบางกาลสมัยที่เห็นว่าพระเถระเราไม่ค่อยใส่ใจ ก็อาจจะมีการเสนอข้อวัตรขึ้นสงฆ์ต่อประธานสงฆ์เพื่อนำ มาปรับใช้ให้เป็นข้อวัตรบังคับ คือมีการปรับฉัน ๑ ถุง หรือ ฉันข้าวเปล่า ซึ่ง “อันไหนดีก็ยกขึ้นเป็นข้อวัตรถ้าไม่ดีก็ให้พระสงฆ์ประชุมกันพิจารณาตัดทิ้งไป” หลวงพ่อท่านว่า การกราบนั้น ให้กราบตั้งแต่ตอนขึ้นมาที่กุฏิ ก่อนลงไปจากกุฏิ และเมื่อไปที่ศาลาก็ดี หรือที่หอฉันก็ดี ก่อนจะนั่งให้กราบก่อนทุกครั้ง ก่อนจะลุกก็กราบก่อนทุกครั้ง หลังจากนั้นสมาธิทำวัตรเสร็จแล้วให้กราบพระรัตนตรัยและกราบประธานสงฆ์^๗

พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) ได้แสดงความเห็นต่อการปฏิบัติตามวัตรไว้ว่า การที่ผู้ปฏิบัติควรสนใจการกระทำกิจวัตร อาจริยวัตร อุปัชฌายวัตร อันนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของพวกเราทั้งหลายให้เป็นกลุ่มเป็นก้อน มีความสามัคคีพร้อมเพรียงซึ่งกันและกัน และเป็นเหตุให้พวกเราได้ทำความเคารพ ซึ่งจะเป็มนมกลในหมู่พวกเราทั้งหลาย ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาจนถึงบัดนี้ทุกกลุ่มทุกเหล่า ถ้าขาดความเคารพกันแล้ว ก็ไม่สำเร็จประโยชน์แม้ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็เหมือนกันจะเป็นฆราวาส จะเป็นบรรพชิต ถ้าขาดความเคารพเคารพ ความมั่นคงก็ไม่มีถ้าความเคารพเคารพไม่มีก็เกิดความประมาท กิจวัตรทุกอย่างมันก็เสื่อมทรามไป^๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงความเห็นต่อการปฏิบัติตามวัตรไว้ว่า วัตรเป็นส่วนย่อยของความประพฤติประจำตัว ติดตัว พอประพฤติได้อย่างนั้นๆ เป็นคุณสมบัติของเรา อยู่ในตัวเรา มันก็เป็นศีล นี่แหละมันทำช่วยหนุนให้คนมีศีล ท่านจึงบัญญัติวัตรไว้เป็นส่วนหนึ่งของวินัย เราจะได้มีเครื่องกำหนดหรือจุดจับในชีวิตความเป็นอยู่ไม่ใช้อยู่ๆ จะมีศีลขึ้นมาได้ มันต้องมีข้อปฏิบัติเหล่านี้มาช่วย ทำให้มีจุดกำหนดว่าจะทำอะไร แล้วทำไปตามนั้นพอทำได้อยู่ตัว เข้าในตัว เป็นปกติของเราก็คือมีศีลเป็นอันว่า ในวินัยที่กว้างใหญ่นั้น วัตรเป็นข้อปฏิบัติปลีกย่อย แม้กระทั่งหมยหมยในชีวิตประจำวัน หรือประจำชีวิต ซึ่งช่วยให้เราฝึกตัว ทำให้มีโอกาสเกิดศีลได้ง่ายขึ้นช่วยให้ไม่ต้องไปนั่งคิดนั่งคิดว่าเราจะเจริญศีลตรงไหนดี ภายและวาจาอาศัยข้อปฏิบัติที่กำหนดไว้เป็นวัตรนี้แหละ เราทำเราพูดให้ถูกตามวัตรที่ท่านวางไว้ เช่น จะทำอะไรในที่ประชุมเราบอกขอโอกาส ก็เป็นวัตรอย่างหนึ่งเรา

^๖ สยาม ราชวัตร, **หลักปฏิบัติและการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล**, (วารสารมนุษยศาสตร์สาร, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๖), หน้า ๓๙.

^๗ พระครูวิบูลญาณคุณ, **เรื่องเก่าเล่าใหม่ ได้ร่มค้อ**, (อุบลราชธานี : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุบลกิจออฟเซตการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๕๗.

^๘ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท), **รวมพระธรรมเทศนา ๔๘ ปี**, (นครปฐม : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสาละการพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๑๖๙.

ปฏิบัติต่ออาคันตุกะ ปฏิบัติต่อเสนาสนะให้เหมาะสมก็เป็นวัตรทั้งนั้นแม้แต่หุยมๆ หยิมๆ พอเราทำก็คือทำในส่วนของวินัย ก็เป็นวินัยพอวินัยก็นำศีลให้เกิดขึ้น^๔

จากคำความหมายของคำว่าวัตร ๑๔ ข้างต้นพอสรุปความได้ว่า วัตร คือ กิจที่พระสงฆ์พึงกระทำหรือเป็นหน้าที่ ขนบธรรมเนียม ของพระภิกษุสงฆ์ที่ควรประพฤติและปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและจริยาวัตรที่เหมาะสมหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด โดยพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีหน้าที่ศึกษา ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่หลักคำหลักด้วยความเต็มใจกระทำโดยไม่มีความบกพร่องในการปฏิบัติตามวัตร ๑๔ การปฏิบัติตามวัตรดังกล่าวเป็นเหตุนำมาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามและทำให้เกิดศรัทธาและปสาทะต่อผู้พบเห็นและเป็นการส่งเสริมการสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒.๑.๒ ความเป็นมาของข้อวัตร ๑๔

สำหรับวัตร ๑๔ นั้นจัดเป็นพระวินัยในพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยพระวินัยในสมัยแรกเริ่มพระพุทธศาสนายังไม่มีการบัญญัติวินัยพระพุทธรองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้น ในตอนต้นพุทธกาลซึ่งเป็นช่วงพรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะพระภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติอันดีงาม ศีลของพระภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาติโมกข์สังวรศีล” จัดเป็น จาริตตศีล คือ ระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างที่เราพระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมาในระบียังไม่มีพุทธาณุญาตให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ ปี พรรษาแรกนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือนในพรรษาที่ ๑๒ ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท เพราะในระบียังไม่มีพระภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคล ดังที่พระองค์ตรัสตอบ พระสารีบุตรว่าจงรอไปก่อนเถิด สารีบุตร ตลาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรมในหมู่สงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในหมู่สงฆ์ ตลาคตรู้จักจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อจัดธรรมเหล่านั้นพระสารีบุตรก็ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมองบริสุทธิ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณแท้จริง ในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำก็ขึ้นโสدابัน ต่อมาหลังจากออกพรรษาที่ ๒๐ แล้วพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุนโดยที่พระภิกษุรูปใดเสพเมถุนธรรม พระภิกษุรูปนั้นเป็นปาราชิก โดยปรารภเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้เป็นครั้งแรก และทรงบัญญัติเรื่องราวต่างๆ นานาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดีไม่งามขึ้นในคณะสงฆ์ และยังมีปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นปัญหาถามตอบว่าการมีกฎหมายหรือระเบียบกฎหมายมาก ๆ นั้น แสดงว่าศีลธรรมของชุมชนนั้นเสื่อมลง จริงหรือไม่? พระผู้มีพระภาคได้ทรงตรัสไว้ว่า

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), สิลฺลพทปฺรามาส วินัย คฺุใจ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่สำนักพิมพ์ผลิธิมม์ จำกัด ๒๕๕๗), หน้า ๒๐ - ๒๑.

๒.๒ ประเภทและหน้าที่ควรปฏิบัติตามข้อวัตร ๑๔

๒.๒.๑ อาคันตุกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอาคันตุกวัตร

คำว่า อาคันตุกวัตร คือ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ผู้พระภิกษุผู้มาเยือนในฐานะเป็นแขกจะต้องปฏิบัติต่อพระภิกษุเจ้าถิ่น อาคันตุกวัตรจัดเป็นจรรยา มารยาทหรือเป็นมารยาททางสังคมของภิกษุผู้มาเยือนจะต้องปฏิบัติตามข้อวัตรในการมาเยือนให้ถูกต้องถือว่าให้เกียรติแก่ตนเอง และเป็นสิ่งที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ในทางสังคมของพระภิกษุสงฆ์ให้มีความแน่นเหนียวยิ่งขึ้น โดยมีหลักสำหรับภิกษุผู้จรมาจะต้องปฏิบัติ คือ ถอดรองเท้า ลดร่ม เปิดศีรษะ ลดจีวรที่โพกศีรษะลง ไม่ควรรีบร้อนเดินเข้าไปในอาราม อย่าใช้น้ำดื่มล้างเท้า ควรให้ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสซึ่งแก่พรรษากว่า ควรสอบถามเสนาสนะให้เรียบร้อยก่อนจึงเข้าพักอาศัย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาคันตุกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอาคันตุกวัตรสำหรับพระภิกษุผู้จรมาได้ปฏิบัติตามหลักพระวินัยได้อย่างถูกต้อง สมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุอาคันตุกะคิดว่าจักเข้าไปสู่อารามเดี๋ยวนี้ พึงถอดรองเท้า เคาะแล้วถือไปต่ำๆ ลดร่ม เปิดศีรษะ ลดจีวรบนศีรษะลงไว้ที่ป่าไม่ต้องรีบร้อน ถึงเข้าไปสู่อารามตามปกติ เมื่อเข้าไปสู่อาราม พึงสังเกตว่า ภิกษุเจ้าถิ่นประชุมกันที่ไหน ภิกษุเจ้าถิ่นประชุมกันที่ใด คือ ที่โรงฉัน มณฑป หรือโคนไม้ พึงไปที่นั่น วางบาตรไว้ที่แห่งหนึ่ง วางจีวรไว้ที่แห่งหนึ่ง พึงถืออาสนะที่สมควรนั่ง พึงถามถึงน้ำฉัน พึงถามถึงน้ำใช้ว่า ไหนน้ำฉัน ไหนน้ำใช้ ถ้าต้องการน้ำฉัน พึงตักน้ำฉันมาดื่ม ถ้าต้องการน้ำใช้ พึงตักน้ำใช้มาล้างเท้า เมื่อล้างเท้าพึงรดน้ำด้วยมือข้างหนึ่ง พึงล้างเท้าด้วยมือข้างหนึ่ง รดน้ำด้วยมือใด ไม่พึงล้างเท้าด้วยมือนั้น พึงถามถึงผ้าเช็ดรองเท้าแล้ว จึงเช็ดรองเท้า เมื่อจะเช็ดรองเท้าพึงใช้ผ้าแห้งเช็ดก่อนใช้ผ้าเปียกเช็ดที่หลัง พึงซักผ้าเช็ดรองเท้า บิดแล้วผึ่งไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง ถ้าภิกษุเจ้าถิ่นแก่พรรษากว่า พึงอภิวาท ถ้าอ่อนพรรษากว่า พึงให้เธออภิวาท พึงถามถึงเสนาสนะว่า เสนาสนะไหนสมควรถึงแก่ผม พึงถามถึงเสนาสนะที่มีภิกษุอยู่ หรือที่ไม่มีภิกษุอยู่ พึงถามถึงโคจรคาม พึงถามถึงที่โคจรคาม พึงถามถึงสกุลทั้งหลายที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสกขะ พึงถามถึงที่ถ่ายอุจจาระ พึงถามถึงที่ถ่ายปัสสาวะ พึงถามถึงน้ำฉัน พึงถามถึงน้ำใช้ พึงถามถึงไม้เท้า พึงถามถึงกติกาสงฆ์ที่ตั้งไว้ว่า ควรเข้าเวลาเท่าไร ควรออกเวลาเท่าไร ถ้าวิหารไม่มีภิกษุอยู่ พึงเคาะประตูอยู่สักครู่หนึ่งแล้วถอดลิ้ม ผลักบานประตู ยืนอยู่ข้างนอก แลดูให้ทั่ว ถ้าวิหารหรือเตียงซ้อนอยู่บนเตียง หรือตั้งซ้อนอยู่บนตั่ง เสนาสนะมีละอองจับอยู่ เบื้องบน ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงชำระเสียเมื่อจะชำระวิหารพึงทำตามเสนาสนวัตร มีขนเครื่องลาดพื้น ออกไปวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่งก่อนเป็นต้น ภิกษุทั้งหลายนี้เป็นวัตรของภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย ซึ่งภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายพึงประพฤติกให้เรียบร้อย^{๑๑}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า อาคันตุกวัตร คือ การกระทำหน้าที่ของพระภิกษุผู้มาเยือนในฐานะเป็นแขกจะต้องแสดงความเคารพต่อพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นเจ้าถิ่นและสถานที่ด้วยการประพฤติดัวให้เหมาะสมโดยมีหลักปฏิบัติ เช่น ถอดรองเท้า หุบร่ม ห่มเฉียงบาเดินไปหาภิกษุผู้อยู่ในอาวาส ทำความเคารพทูลถามถึงที่พักห้องน้ำห้องส้วมน้ำใช้ น้ำฉัน ทำความสะอาดที่พักอาศัยและ

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๕๗/๒๒๓-๒๒๕.

ประเพณีตามกฎกติกาของวัด การจาริกไปไม่เหมือนชาวโลกแต่การจาริกไปเพื่อประโยชน์เป็นพระคันตุkenั้นหวังประโยชน์ ๒ อย่าง ไปเพื่อประโยชน์แก่ตนเองไปเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น

๒.๒.๒ อาวาสสิกัwtรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอาวาสสิกัwtร

คำว่า อาวาสสิกัwtร หมายถึง ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดิงามของพระภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่นควรปฏิบัติต่อพระภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะในฐานะเป็นผู้มาเยี่ยมเยือน โดยถือว่าเป็นมารยาทและเป็นคุณธรรมที่ดีที่ควรปฏิบัติโดยธรรมเนียม แล้วหากมีผู้มาเยือนถึงถิ่น เจ้าของถิ่นจะต้องแสดงมารยาทอันดีงาม ควรปฏิบัติตัวอย่างสุภาพ เป็นจรรยา มารยาทที่พระภิกษุเจ้าถิ่นควรให้การต้อนรับผู้มาเยือน การต้อนรับแขกหรือผู้มาเยือนเป็นมารยาททางสังคมอีกประการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญ เช่นเดียวกับการไปเยี่ยมผู้อื่น เพราะกิจดังกล่าวมีเป็นสิ่งที่ช่วยกระชับความสัมพันธ์ของพระภิกษุสงฆ์ให้มีความแน่นเหนียวยิ่งขึ้น สำหรับพระภิกษุผู้อยู่ในอาวาสหรือพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเจ้าถิ่นจะต้องปฏิบัติตามวัตรดังกล่าว เช่น เมื่อเห็นภิกษุอาคันตุกะที่แก่พรรษาแล้วพึงไหว้ ปูอาสนะต้อนรับ ตั้งน้ำล้างเท้าตั้งเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ลูกรับบาตรและจีวร นำน้ำดื่มมาต้อนรับ นำน้ำใช้มาต้อนรับ ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาวาสสิกัwtรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอาวาสสิกัwtรให้เป็นขนบธรรมเนียมที่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่นจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ข้อว่า

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เราจะบัญญัติแก่ภิกษุอยู่ประจำในอาวาสทั้งหลาย โดยชอบ ภิกษุอยู่ประจำในอาวาสทั้งหลายจะต้องปฏิบัติโดยชอบดุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าถิ่นเห็นภิกษุอาคันตุกะผู้แก่กว่าแล้ว พึงปูอาสนะ พึงตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า พึงลูกรับบาตร จีวรพึงถามด้วยน้ำฉัน พึงถามด้วยน้ำใช้ ถ้าอุตสาหะ พึงเช็ดรองเท้า เมื่อจะเช็ดรองเท้า พึงใช้ผ้าแห้งเช็ดก่อนใช้ผ้าเปียกเช็ดทีหลัง พึงซักผ้าเช็ดรองเท้าบิดแล้วผึ่งไว้ ณ ที่ควรแห่งหนึ่งพึงอภิวาทภิกษุอาคันตุกะผู้แก่กว่า พึงจัดเสนาสนะถวายว่า เสนาสนะนั้นสมควรแก่ท่าน พึงบอกเสนาสนะที่มีภิกษุอยู่หรือไม่มีภิกษุอยู่ พึงบอกโคจรคาม พึงบอกโคจรคาม พึงบอกสกุลที่เป็นเสขะสมมติ พึงบอกที่ถ่ายอุจจาระ พึงบอกที่ถ่ายปัสสาวะ พึงบอกน้ำฉัน พึงบอกน้ำใช้ พึงบอกไม้เท้า พึงบอกกติกาสงฆ์ที่ตั้งไว้ว่า เวลานี้ควรเข้า เวลานี้ควรออกถ้าภิกษุอาคันตุกะอ่อนพรรษากว่า พึงนั่งบอกว่า ท่านจงวางบาตรที่นั่น จงวางจีวรที่นั่น จงนั่งอาสนะนี้ พึงบอกน้ำฉัน พึงบอกน้ำใช้ พึงบอกผ้าเช็ดรองเท้า พึงแนะนำภิกษุอาคันตุกะให้อภิวาท พึงบอกเสนาสนะว่า เสนาสนะนั้นสมควรแก่ท่าน พึงบอกเสนาสนะที่มีภิกษุอยู่หรือไม่มีภิกษุอยู่ พึงบอกโคจรคาม พึงบอกโคจรคาม พึงบอกสกุลที่เป็นเสขะสมมติ พึงบอกที่ถ่ายอุจจาระ พึงบอกที่ถ่ายปัสสาวะ พึงบอกน้ำฉัน พึงบอกน้ำใช้ พึงบอกไม้เท้า พึงบอกกติกาสงฆ์ที่ตั้งไว้ว่า เวลานี้ควรเข้า เวลานี้ควรออก ดูก่อนภิกษุทั้งหลายนี้แล เป็นวัตรของภิกษุเจ้าถิ่นทั้งหลาย ซึ่งภิกษุเจ้าถิ่นทั้งหลายพึงประพฤดีให้เรียบร้อย^{๑๒}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า อาวาสสิกัwtร คือ ข้อวัตร ขนบธรรมเนียมหรือหน้าที่ที่ดิงามของพระภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่นหรือพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสที่ควรจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามหลักของอาวาสสิกัwtรต่อพระภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะในฐานะเป็นแขก เช่น หากภิกษุอาคันตุกะ

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๕๙/๒๒๖-๒๒๗.

พรรษาแก่กว่ามา ให้ปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ลูกไปรับบาตรจีวร ถวายน้ำฉันถวายน้ำใช้ กราบไหว้ ถวายถึงธรรมาและบอกเรื่องต่างๆ แต่ถ้าอคันตุพรรษาอ่อนกว่าให้ท่านกราบบอกถึง ห้องน้ำ ห้องส้วม โคจรบิณฑบาตและกติกาสงฆ์ เป็นต้น จะเห็นว่าหน้าที่ของพระภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่นที่ควรปฏิบัติตามอาวาสกัณฑ์นั้นจัดเป็นมารยาทในการต้อนรับพระภิกษุผู้มาเยือนทำให้เกิดความพอใจแก่พระภิกษุผู้มาเยือนได้เป็นอย่างดี

๒.๒.๓ คมิกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามคมิกวัตร

คำว่า คมิกวัตร คือ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ติงามของพระภิกษุผู้เตรียมจะเดินทางจากไปยังสถานที่อื่นที่ควรปฏิบัติต่อสถานที่ได้พักอาศัยอย่างถูกต้อง เป็นวัตรที่พระภิกษุควรปฏิบัติในกรณีที่เป็นที่พักค้างแรมในสถานที่อื่นแม้จะมีความที่คุ้นเคยกันหรือไม่ก็ตาม แต่ควรคำนึงถึงมารยาทที่พึงปฏิบัติต่อการไปพักสถานที่อื่นที่ สำหรับข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางจะต้องปฏิบัติ โดยภิกษุนั้นพึงเก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่าง บอคมอบหมายเสนาสนะแล้วจึงพากันจากไป ถ้าไม่มีภิกษุพึงบอกสามเณร ถ้าไม่มีสามเณรพึงบอกคนวัด ถ้าไม่มีคนวัดพึงบอกแก่อุบาสก ถ้าไม่มีใครเลย พึงทำทุกอย่างให้เรียบร้อยแล้วจึงจากไป เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติ คมิกวัตรและหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามคมิกวัตรไว้ เพื่อให้พระภิกษุผู้ไปขอพักค้างคืนมีความสำนึกและมีความตระหนักรู้ว่าตนควรปฏิบัติตนอย่างไร สมดังพระพุทธพจน์ข้อว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เตรียมจะไปพึงเก็บเครื่องไม้เครื่องดิน ปิดประตูหน้าต่าง มอบหมายเสนาสนะ ถ้าภิกษุไม่มี พึงมอบหมายสามเณร ถ้าสามเณรไม่มี พึงมอบหมายคนวัด ถ้าคนวัดไม่มี พึงมอบหมายอุบาสกถ้าไม่มีภิกษุ สามเณร คนวัดหรืออุบาสก พึงยกเตียงขึ้น วางไว้บนศิลา ๔ แผ่น แล้วพึงยกเตียงซ้อนเตียง ยกตั้งซ้อนตั้ง แล้วกองเครื่องเสนาสนะไว้ข้างบน เก็บเครื่องไม้ เครื่องดิน ปิดประตูหน้าต่าง แล้วจึงหลีกไปถ้าวิหารฝนรั่ว ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงมุงหรือพึงทำความชวนชาวยว่า จะมุงวิหารได้อย่างไร ถ้าได้ตามความชวนชาวยอย่างนี้ นั่นเป็นความดี ถ้าไม่ได้ ที่ใดฝนไม่รั่ว พึงยกเตียงขึ้นวางบนศิลา ๔ แผ่นในที่นั้น แล้วพึงยกเตียงซ้อนเตียง ยกตั้งซ้อนตั้ง แล้วกองเครื่องเสนาสนะไว้ข้างบน เก็บเครื่องไม้เครื่องดิน ปิดประตูหน้าต่าง แล้วจึงหลีกไป ถ้าวิหารฝนรั่วทุกแห่ง ถ้าอุตสาหะอยู่พึงขนเครื่องเสนาสนะเข้าบ้าน หรือพึงทำความชวนชาวยว่า จะขนเครื่องเสนาสนะเข้าบ้านอย่างไร ถ้าได้ตามความชวนชาวยอย่างนี้ นั่นเป็นความดี ถ้าไม่ได้ พึงยกเตียงขึ้นวางบนก้อนศิลา ๔ แผ่นในที่แจ้ง แล้วพึงยกเตียงซ้อนเตียง ยกตั้งซ้อนตั้ง กองเครื่องเสนาสนะไว้ข้างบนเก็บเครื่องไม้ เครื่องดิน แล้วคลุมด้วยหญ้าหรือใบไม้ แล้วจึงหลีกไปด้วยคิดว่า อย่างไรเสียส่วนของเตียงตั้งคงเหลืออยู่บ้าง ภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นวัตรของภิกษุผู้เตรียมจะไป ซึ่งภิกษุผู้เตรียมจะไปพึงประพฤติกให้เรียบร้อย^{๑๓}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คมิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระภิกษุผู้เตรียมจะไปสถานที่อื่นโดยก่อนออกเดินทางจะต้องเก็บเครื่องใช้สอย เช่น เตียง เก้าอี้ เสื่อ หมอน ผ้าห่ม เป็นต้นไว้ให้ดี ปิดประตู หน้าต่าง ฝากหรือคืนเสนาสนะให้ภิกษุสามเณร อุบาสก หรือคนของวัด (ให้) ช่วยดูแลแล้วจึงเดินทาง เป็นต้น จะเห็นว่าคมิกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามคมิกวัตรเป็นข้อวัตร

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๖๑/๒๒๒๗-๒๒๘

หรือขนบธรรมเนียมที่ดั่งามของพระภิกษุผู้เตรียมจะเดินทางจากไปยังสถานที่อื่นที่ควรปฏิบัติต่อสถานที่ได้พักอาศัยอย่างถูกต้อง และเป็นมารยาททางสังคมที่พระพุทธเจ้าทรงมองเห็น ให้ความสำคัญในการอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ด้วยความรักและเข้าใจกัน ควรมีความเอื้ออาทรต่อกันและกัน มีน้ำใจไม่ตรีต่อกันมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีความเห็นอกเห็นใจกันเอาใจใส่ทุกข์สุขของผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญคือน้ำใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๒.๒.๔ ภัตตานุโมทนาวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามภัตตานุโมทนาวัตร

คำว่า ภัตตานุโมทนาวัตร คือ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดั่งามของพระภิกษุที่ควรปฏิบัติ เพราะเป็นการแสดงความชื่นชมและยินดีในบุญหรือความดีที่ผู้อื่นกระทำ เป็นมารยาทที่ดั่งามอีกอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุได้อนุโมทนาต่อผู้ที่มาทำกระทำความดีด้วยการทำบุญตามเทศกาลต่างๆ การอนุโมทนา คือ การให้พร เป็นที่แสดงความปรารถนาที่ดีต่อผู้รับพร เพราะผู้กระทำความดีต้องการสิ่งที่ดีและมีความเป็นมงคลแก่ตนเองเสมอ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติภัตตานุโมทนาวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามภัตตานุโมทนาวัตรไว้เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมมติพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ครั้งนั้นแล พระภิกษุเหล่านั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมิกถาเพราะมีเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า เราอนุญาตให้ภิกษุกล่าวอนุโมทนาในโรงอาหาร สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายไม่อนุโมทนาในที่ฉัน คนทั้งหลายจึงเพ่งโทษติเตียนโพนทะนาว่า โฉนพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรจึงได้ไม่อนุโมทนาในที่ฉันภิกษุทั้งหลายได้ยินคนพวกนั้นเพ่งโทษติเตียน โพนทะนาอยู่ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมิกถา ในเพราะเหตุเป็นคัมภีรนั้นในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อนุโมทนาในที่ฉัน เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เถระอนุโมทนาในที่ฉัน เราอนุญาตให้ภิกษุเถระ อนุเถระ ๔ - ๕ รูป รออยู่ในโรงฉัน ภิกษุทั้งหลายเมื่อมีกรณียกิจเราอนุญาตให้บอกลาภิกษุผู้นั่งในลำดับแล้วไปได้^{๑๔}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ภัตตานุโมทนาวัตร คือ ข้อวัตรปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องทำการอนุโมทนาต่อพุทธศาสนิกชนผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้กระทำความดีด้วยการถวายภัตตาหารตลอดจนถึงการถวายปัจจัย ๔ และสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ ในขณะเดียวกันนั้นพระภิกษุสงฆ์จะต้องอนุโมทนาต่อพุทธศาสนิกชนเป็นสิ่งที่ตอบแทนโดยมีหลักปฏิบัติ เช่น ให้พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระเถระได้อนุโมทนา ถ้าหากทายกต้องการนิมนต์ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้อนุโมทนาเป็นกรณีพิเศษก็จะต้องบอกหรือขอโอกาสพระเถระเสียก่อน ในขณะภิกษุอื่นอนุโมทนาอยู่ หากมีเหตุจำเป็นเช่นปวดอุจจาระหรือปัสสาวะถ้าจะลุกไปต้องลาภิกษุผู้นั่งใกล้ก่อน เป็นต้น จะเห็นว่า ภัตตานุโมทนาวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามภัตตานุโมทนาวัตรทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นจัดเป็นข้อปฏิบัติหรือมารยาททางสังคมของพระภิกษุสงฆ์ที่ควรปฏิบัติตัวอย่างเคร่งครัด

^{๑๔} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๖๒/๒๒๘-๒๒๙.

๒.๒.๕ ภัตตคควัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามภัตตคควัตร

คำว่า ภัตตคควัตร คือ ขั้ววัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดั่งามของพระภิกษุที่ควรปฏิบัติในขณะที่ฉันภัตตาหาร เป็นมารยาทในเรื่องของการฉันหรือรับประทานอาหาร เป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์พึงกระทำหรือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดให้ถูกต้องอย่างเหมาะสม เพราะนอกจากจะเป็นการเสริมสร้างบุคลิกภาพที่ดีให้กับพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นการสร้างบรรยากาศที่ดีในการฉันหรือรับประทานอาหาร สำหรับข้อปฏิบัติในโรงฉันมีข้อปฏิบัติมีหลักการ คือ ไม่พึงเดินแซงไปข้างหน้าภิกษุผู้เถระทั้งหลาย พึงปกปิดกายให้ดี พึงสำรวมดี หอดจักษุลง ไม่พึงเวกผ้า ไม่พึงหัวเราะเสียงดัง พึงพูดเสียงเบา ไม่พึงเดินโคลงกาย ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติภัตตคควัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามภัตตคควัตร เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุทั้งหลายถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในโรงฉันแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยภิกษุทั้งหลายต้องประพฤติดังต่อไปนี้“ถ้าภัตตคควัตรบอกภัตตกาลในอาราม ภิกษุเมื่อปกปิดมณฑล ๓ พึงนั่งให้เป็นปริณทล คาดประคดเอว ห่มผ้าซ้อน ๒ ชั้น กัดลูกคุดม ล้างบาตรแล้วถือเข้าบ้าน โดยเรียบร้อย ไม่ต้องรีบร้อน ไม่พึงเดินแซงไปข้างหน้าพระเถระทั้งหลาย พึงสำรวมด้วยดีตามเสขียวัตร (หมวดสารูป มีการปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน เป็นต้น) เมื่อเขาถวายน้ำ พึงใช้มือทั้งสองประคองบาตรรับน้ำ พึงกรอกล้างบาตรถือต่ำๆ ให้ดี อย่าให้ครูดสี ถ้ากระโถนมีพืงค่อยๆ เทน้ำลงในกระโถน ด้วยคิดว่ากระโถนอย่าเลอะเทอะด้วยน้ำ ภิกษุใกล้เคียงอย่าถูกน้ำกระเซ็น ผ้าสังฆาฏิ อย่าถูกน้ำกระเซ็น ถ้ากระโถนไม่มี พืงค่อยๆ เทน้ำลงที่พื้นดิน ด้วยคิดว่าภิกษุใกล้เคียงอย่าถูกน้ำกระเซ็น ผ้าสังฆาฏิอย่าถูกน้ำกระเซ็นเมื่อเขาถวายข้าวสุก พึงใช้มือทั้งสองประคองบาตรรับข้าวสุก พึงเว้นเนื้อที่ไว้สำหรับแกง ถ้ามีเนยใส น้ำมัน หรือแกงอ่อม พระเถระควรบอกว่าจงจัดถวายภิกษุทั้งหลายเท่าๆ กันทุกรูปพึงรับบิณฑบาตโดยเคารพ และพึงปฏิบัติตามเสขียในการฉัน (หมวดโภชนสังยุต) พระเถระไม่พึงรับน้ำก่อนจนกว่าภิกษุทั้งหมดฉันเสร็จ เมื่อเขาถวายน้ำพึงใช้มือทั้งสองประคองบาตรรับน้ำ พืงค่อยๆ ล้างบาตรถือต่ำๆ ให้ดี อย่าให้ครูดสี ถ้ากระโถนมี พืงค่อยๆ เทน้ำลงในกระโถน ด้วยคิดว่า กระโถนอย่าเลอะเทอะด้วยน้ำ ภิกษุใกล้เคียงอย่าถูกน้ำกระเซ็น ผ้าสังฆาฏิอย่าถูกน้ำกระเซ็น ถ้ากระโถนไม่มี พืงค่อยๆ เทน้ำลงบนพื้นดิน ด้วยคิดว่า ภิกษุใกล้เคียงอย่าถูกน้ำกระเซ็นผ้าสังฆาฏิอย่าถูกน้ำกระเซ็น ไม่พึงเทน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวในละแวกบ้านเมื่อกลับ ภิกษุใหม่พึงกลับก่อน พระเถระพึงกลับทีหลัง ปฏิบัติตามเสขียวัตรทั้งปวง ภิกษุทั้งหลายนี้แล วัตรในโรงฉันของภิกษุทั้งหลาย ซึ่งภิกษุทั้งหลายพึงประพฤดีให้เรียบร้อยในโรงฉัน^{๑๕}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นทำให้เห็นว่า ภัตตคควัตร คือ ขั้ววัตรปฏิบัติที่พระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติในโรงฉันหรือเมื่อไปฉันในบ้านโดยมีขั้ววัตรปฏิบัติคือพระภิกษุสงฆ์นั้น จะต้องนั่งห่มให้เรียบร้อย เดินไปตามลำดับอาวุโส ไม่เบียดกัน เป็นต้น ขั้ววัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดั่งามของพระภิกษุที่ควรปฏิบัติในขณะที่ฉันภัตตาหาร จัดเป็นมารยาทในการฉันหรือรับประทานอาหาร ถือว่าเป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๖๔/๒๓๐-๒๓๒.

๒.๒.๖ ปิณฑจาริกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามปิณฑจาริกวัตร

คำว่า ปิณฑจาริกวัตร หมายถึง ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดิงามเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์พึงสำเหนียกสำรวมระวัง เป็นมารยาทและคุณสมบัติผู้ดี เป็นวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาให้มีความเหมาะสมของพระภิกษุสงฆ์ในขณะปิณฑบาท สำหรับข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยวปิณฑบาทโดยมีหลักการที่เป็นข้อปฏิบัติ คือ พึงนุ่งห่มปิณฑมณฑล ๓ ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่ทับซ้อนกันไว้ ล้างบาตรแล้วถือ(อุ้ม)อย่างสำรวมเข้าบ้านโดยไม่รีบร้อน ด้วยเหตุนี้พระพุทธรเจ้าจึงทรงบัญญัติปิณฑจาริกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามปิณฑจาริกวัตรเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ข้อว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เที่ยวปิณฑบาทเป็นวัตร คิดว่าจักเข้าบ้านในบัดนี้ เมื่อปกปิณฑมณฑลสาม พึงนุ่งให้เป็นปริณมณฑล คาดประคดเอว ห่มผ้าซ้อน ๒ ชั้น กลัดลูกดุม ล้างบาตรแล้ว ถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อยไม่ต้องรีบร้อน” พึงปฏิบัติตามเสขียววัตรมีการปกปิดกายด้วยดี เป็นต้น เมื่อเข้าในเวศน์พึงกำหนดว่า จักเข้าทางนี้ จักออกทางนี้ อย่ารีบร้อนเข้าไป อย่ารีบร้อนออก เร็วนัก อย่าเย็นไกลนัก อย่าเย็นไกลนัก อย่าเย็นนานนัก อย่ากลับเร็วนัก พึงยืนกำหนดว่า เขาประสงคฺจะถวายภิกษา หรือไม่ประสงคฺจะถวาย ถ้าเขาพักการงาน ลูกจากที่นึ่งจับทัพพี หรือจับภาชนะ หรือตั้งไว้พึงยืนด้วยคิดว่า เขาประสงคฺจะถวายเมื่อเขาถวายภิกษา พึงแหวกผ้าซ้อนด้วยมือซ้าย พึงน้อมบาตรเข้าไปด้วยมือขวา แล้วพึงใช้มือทั้งสองประคองบาตรรับภิกษา และไม่พึงมองดูหน้าผู้ถวายภิกษา พึงกำหนดว่าเขาประสงคฺจะถวายแกงหรือไม่ประสงคฺจะถวาย ถ้าเขาจับทัพพี จับภาชนะ หรือตั้งไว้ พึงยืนอยู่ด้วยคิดว่า เขาประสงคฺจะถวาย เมื่อเขาถวายภิกษาแล้ว พึงคลุมบาตรด้วยผ้าซ้อน แล้วกลับโดยเรียบร้อยไม่ต้องรีบร้อน ปฏิบัติตามเสขียทุกประการ ภิกษุใดกลับปิณฑบาทจากบ้านก่อน ภิกษุนั้นพึงปูลาสนะไว้ พึงจัดตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า พึงล้างภาชนะรองของฉันตั้งไว้ พึงตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ ภิกษุใดกลับปิณฑบาทจากบ้านทีหลัง ถ้าอาหารที่ฉันแล้วยังเหลืออยู่ ถ้าจ้านงก็พึงฉัน ถ้าไม่จ้านงก็พึงเททิ้งในที่ปราศจากของเขี้ยวสด หรือพึงเทลงในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ ภิกษุนั้นพึงรื้อขนอาสนะ เกบน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า พึงล้างภาชนะรองของฉัน เก็บไว้ พึงเกบน้ำฉันน้ำใช้ พึงกวาดโรงฉัน ภิกษุใดเห็นหมอน้ำฉัน หมอน้ำใช้ หรือหมอน้ำชำระว่างเปล่า ภิกษุนั้นพึงจัดหาไปตั้งไว้ ถ้าเป็นการสุตวิสัย พึงกวักมือเรียกเพื่อนมาให้ช่วยกันจัดตั้งไว้ แต่ไม่พึงเปล่งวาจา เพราะฉะนั้นเป็นเหตุ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นวัตรของภิกษุผู้เที่ยวปิณฑบาทเป็นวัตร ซึ่งภิกษุผู้เที่ยวปิณฑบาทเป็นวัตร พึงประพฤติให้เรียบร้อย^{๑๖}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าปิณฑจาริกวัตร คือข้อวัตรปฏิบัติขนบธรรมเนียมที่ดิงามเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์พึงตระหนักและมีความสำเหนียก เป็นวิธีการที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์มีพฤติกรรมหรือมีกิริยาทางกายและวาจาที่ดิงามมีความเหมาะสมกับความเป็นพระภิกษุสงฆ์ในขณะปิณฑบาท โดยมีการนุ่งห่มให้เรียบร้อย ซ้อนผ้าสังฆาฏิ ห่มคลุมกลัดรัดดุม (กรอกบาตร คือการล้างบาตรด้วยน้ำเปล่าให้สะอาดเพื่อป้องกันฝุ่นที่ปลิวมาตามลมตกลงในบาตรแบบไม่ได้รับเคนถ้าปน

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๖๖/๒๓๔-๒๓๕.

กันอาหารแล้วฉันเป็นอาบัติเพราะไม่ได้รับพระเคน) การถือบาตรในจีวร กำหนดทางเข้าออก ไม่ยืน ไกลหรือใกล้จากผู้ให้ฉัน อย่ามองหน้าผู้ถวาย รูปใดกลับก่อนปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งน้ำใช้น้ำฉัน เป็นต้น หลักการปฏิบัติดังกล่าวทั้งหมดเป็นเรื่องกิริยาและมารยาทที่เป็นธรรมเนียมของพระภิกษุสงฆ์ ที่ควรปฏิบัติในขณะที่บิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยอย่างเคร่งครัดซึ่งจะช่วยสร้างความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากขึ้น

๒.๒.๗ อารัณญิกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอารัณญิกวัตร

อารัณญิกวัตร ได้แก่ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดัดมาเกี่ยวกับมารยาทพระภิกษุสงฆ์พึงสำเหนียกให้ความสำคัญ เป็นมารยาทและคุณสมบัติที่ดีหรือเป็นหลักการที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์มีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสมของพระภิกษุสงฆ์ผู้อยู่ป่าเป็นวัตร การอยู่ป่ายังเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อหรือสนับสนุนการละ การสละ ความยินดีติดใจในลาภ สักการะ และสรรเสริญอันเนื่องจากปัจจัย ๔ โดยเป็นผู้ละความยินดีเพลิดเพลินในหมู่คณะ ละความสุขจากการนอน ความไม่ประกอบความเพียร แต่มีความสุขอันเกิดจากเนกขัมมะ ความสุขที่เกิดจากวิเวกความสุขที่เกิดจากความสงบเพราะรู้แจ้งในธรรม สำหรับข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ต้องประพฤติชอบ คือ ควรลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ พึงตั้งน้ำดื่ม ตั้งน้ำใช้ ก่อไฟ เตรียมไม้สัไฟ เตรียมไม้เท้า เรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือบางส่วนและพึงรู้เรื่องทิศ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติอารัณญิกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอารัณญิกวัตรเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร พึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ พึงสวมถุงบาตร คล้องบา พาดจีวรบนไหล่ สวมรองเท้า เก็บเครื่องมือ เครื่องดิน ปิดประตูหน้าต่าง แล้วออกจากเสนาสนะกำหนดรู้ว่าจักเข้าบ้านเดี๋ยวนี้ พึงถอดรองเท้า เคาะต่ำๆ แล้วใส่ถุงคล้องบา เมื่อปกปิดมณฑลสาม พึงนั่งให้เป็นปริณทล คาดประคดเอว ห่มผ้าซ้อน ๒ ชั้น กัดลูกดุม ล้างบาตรแล้วถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อย ไม่ต้องรีบร้อน พึงปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวจด้วยดีไปในละแวกบ้าน ปฏิบัติตามเสขียววัตร และบิณฑจาริกวัตรดังกล่าวแล้วข้างต้นออกจากบ้านแล้ว สวมถุงบาตร คล้องบา พาดจีวร วางบนศิรชะ สวมรองเท้าเดินไป ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรพึงตั้งน้ำฉัน พึงตั้งน้ำใช้ พึงติดไฟไว้ พึงเตรียมไม้สัไฟไว้ พึงเตรียมไม้เท้าไว้ พึงเรียนทางนักษัตรทั้งสิ้นหรือบางส่วนไว้ พึงเป็นผู้ฉลาดในทิศ ภิกษุทั้งหลาย นี่แลเป็นวัตรของภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ซึ่งภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร พึงประพฤติให้เรียบร้อย ^{๓๗}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า อารัณญิกวัตร คือ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดัดมาเกี่ยวกับมารยาท ที่พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ป่าเป็นวัตรนั้นจะต้องปฏิบัติตามระเบียบหรือวิธีของผู้อยู่ป่า ก่อนออกบิณฑบาต ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ต้องประพฤติชอบด้วยการลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ พึงตั้งน้ำดื่ม ตั้งน้ำใช้ ก่อไฟ เตรียมไม้สัไฟ เตรียมไม้เท้า เรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือบางส่วน และพึงรู้เรื่องทิศ ตลอดจนเก็บเครื่องมือใช้ในกุฏิ ปิดประตูหน้าต่างให้เรียบร้อย จัดหาน้ำใช้น้ำฉันมาเตรียมไว้ เรียนรู้ทิศต่าง ๆ และการเดินทางของดวงดาวเพื่อป้องกันการหลงทาง เป็นต้น หลักการดังกล่าวมีความสำคัญต่อการ

อยู่ป่าเพราะทำให้พระภิกษุสงฆ์นั้นเกิดความมักน้อย สันโดษ ขัดเกลากิเลส ยินดีในสิ่งที่สัจและเห็นประโยชน์ในการภาวนาเพื่อช่วยส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติที่ดี

๒.๒.๘ เสนาสนวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามเสนาสนวัตร

คำว่า เสนาสนวัตร หมายถึง ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดั่งามเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์ควรดูแลเสนาสนะโดยมี กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้โคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยต่างเรียกว่าเสนาสนะเหมือนกัน^{๑๘} ทั้งนี้เพราะเสนาสนะดังกล่าวนั้นสามารถอำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติธรรม ดำเนินไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์สูงสุดของพรหมจรรย์คือการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง สำหรับข้อปฏิบัติในเสนาสนะ คือ ภิกษุที่อยู่ในวิหารใด วิหารนั้นสกปรก ควรชำระให้สะอาด โดยน้าบาตรและจีวร ผ้าปูที่นอน ผ้าปูนั่ง พูกและหมอนออกมาวางไว้ในที่ที่เหมาะสมก่อน ควรยกเตียงและตั้งออกมาวางไว้ข้างนอกด้วยความระมัดระวัง อย่าให้ครูดพื้นหรือกระทบบานประตูหน้าต่าง อย่าเคาะเสนาสนะใกล้ภิกษุใกล้วิหารใกล้น้ำดื่ม น้ำใช้ อย่าเคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม แต่ควรเคาะเสนาสนะในที่ต่ำได้ลม ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติเสนาสนวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามเสนาสนวัตร เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นรก ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงชำระ เมื่อจะชำระวิหาร พึงขนบาตร จีวร ออกไปวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่งก่อน พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ออกวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง พึงขนพูก หมอน ออกไปวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง เตียงพึงยกต่ำ ๆ ขนออกไปให้ดี อย่าให้ครูดสี กระทบกระแทกบานหรือกรอบประตู แล้วตั้งไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง ตั้งพึงยกต่ำ ๆ ขนออกไปให้ดี อย่าให้ครูดสีกระทบกระแทกบานและกรอบประตู แล้วตั้งไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง เชียงรองเท้าเตียง พึงขนออกไปวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง กระโถนพึงขนออกไปวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง พนักอิงพึงขนออกไปวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง เครื่องลาดพื้น พึงกำหนดที่ ๆ ปูไว้เดิม แล้วขนออกไปวางไว้ที่ควรแห่งหนึ่งถ้าในวิหารมีหยากไย่ พึงกวาดแต่เพดานลงมาก่อน พึงเช็ดกรอบหน้าต่าง ประตูและมุมห้องถ้าฝาหรือน้ำมันขึ้นรา พึงเอาผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าพื้นทาสีดำขึ้นรา พึงเอาผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าพื้นไม้ได้ทำ พึงเอาน้ำพรมแล้วกวาดด้วยคิดว่า อย่าให้ฝุ่นกลบวิหาร พึงกวาดหยากไย่ไป ทิ้งเสีย ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง ไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้ ภิกษุไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้วิหาร ไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้น้ำฉัน ไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้น้ำใช้ ไม่พึงเคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม พึงเคาะเสนาสนะในที่ต่ำได้ลม เครื่องลาดพื้นพึงผึ่งแดดในที่ควรแห่งหนึ่ง ชำระ เคาะ ปิด แล้วขนกลับไปปูไว้ตามเดิม เชียงรองเท้า เตียง พึงผึ่งแดดไว้ในที่ควรแห่งหนึ่ง เช็ดแล้วขนกลับตั้งไว้ตามเดิม เตียง ตั้ง พึงผึ่งแดดไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง ขัดสี เคาะ ยกต่ำ ๆ ทำให้ดีอย่าให้ครูดสี กระทบบานและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูกและหมอนพึงตากไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง เคาะ ปิด ให้สะอาดแล้วขนกลับตั้งไว้ที่เดิม ผ้าปูนั่งและผ้าปูนอน พึงตากไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง สลัดให้สะอาดแล้วขนไปปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักอิง พึงตากไว้ที่ควรแห่งหนึ่ง เช็ดแล้วขนไปตั้งไว้ตามเดิม พึงเก็บบาตรเก็บจีวร เมื่อเก็บ

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔๙.

บาตร พึงเอามือข้างหนึ่งจับบาตร เอามือข้างหนึ่งลูบลำใต้เตียงหรือใต้ตั่งแล้วเก็บบาตร แต่อย่าเก็บบาตรบนพื้นที่ปราศจากเครื่องรอง เมื่อจะเก็บจีวร พึงเอามือข้างหนึ่งถือจีวร เอามือข้างหนึ่งลูบราวจีวร หรือสายระเดียงพึงทำชายจีวรไว้ข้างนอก ขนดจีวรไว้ข้างใน เก็บจีวรถ้ามีลมเจือด้วยผลคลีพัฒมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก ถ้ามีลมเจือด้วยผลคลีพัฒมาทางทิศตะวันตก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก ถ้ามีลมเจือด้วยผลคลีพัฒมาทางทิศเหนือ พึงปิดหน้าต่างด้านเหนือ ถ้ามีลมเจือด้วยผลคลีพัฒมาทางใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้ ถ้าฤดูหนาวกลางวันพึงเปิดหน้าต่าง กลางคืนพึงปิด ถ้าฤดูร้อนกลางวัน พึงปิดหน้าต่าง กลางคืน พึงเปิด ถ้าบริเวณ ชุมน้ำ โรงฉน์ โรงไฟ วัจกุฏ รก พึงปิดกวาดเสีย ถ้าน้ำฉน์ น้ำใช้ไม่มี พึงจัดตั้งไว้ ถ้าน้ำในหม้อชำระไม่มี พึงตักน้ำมาไว้ในหม้อชำระ ถ้าอยู่ในวิหารหลังเดียวกับภิกษุผู้แก่กว่า ยังไม่อาปุจฉา (ถามขอโอกาสก่อน) ภิกษุผู้แก่กว่าไม่พึงให้อุเทศ ไม่พึงให้ปริจฉา ไม่พึงทำการสาธยาย ไม่พึงแสดงธรรม ไม่พึงตามประทีป ไม่พึงดับประทีป ไม่พึงเปิดหน้าต่าง ไม่พึงปิดหน้าต่าง ถ้าเดินจงกรมในที่จงกรมเดียวกับภิกษุผู้แก่กว่า พึงเดินคล้อยตาม ภิกษุผู้แก่กว่า และไม่พึงกระทบกระทั่งภิกษุผู้แก่กว่า ด้วยชายผ้าสังฆาฏิ ภิกษุทั้งหลาย นี่แลเป็นเสนาสนวัตรของภิกษุทั้งหลาย ซึ่งภิกษุทั้งหลายพึงประพฤติให้เรียบร้อยในเสนาสนะ^{๑๙}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า เสนาสนวัตร คือ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ติดงอมเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องดูแลที่อยู่อาศัย ให้ทำความสะอาดอยู่เสมอให้เคลื่อนย้าย บริหารด้วยความระมัดระวัง อย่าให้กระทบครูดสีพื้นประตูหน้าต่าง ทุเครื่องลาดพื้นพึงผึ่งแดดในที่ควรแห้งหนึ่ง ชำระ เคาะ ปิด ถ้าในวิหารมีหยากไย่ พึงกวาดแต่เพดานลงมาก่อน พึงเช็ดกรอบหน้าต่าง ถ้าพื้นไม่ได้ทำ พึงเอาน้ำพรมแล้วกวาดด้วยคิดว่า อย่าให้ฝุ่นกลบวิหาร พึงกวาดหยากไย่ไปทิ้งเสีย ณ ที่ควรแห้งหนึ่ง ไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้ภิกษุ ไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้วิหาร ไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้น้ำฉน์ ไม่พึงเคาะเสนาสนะในที่ใกล้น้ำใช้ ไม่พึงเคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม พึงเคาะเสนาสนะในที่ใต้ลม ประตูและมุมห้องถ้าผาทาน้ำมันขึ้นรา พึงเอาผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าพื้นทาสีดำขึ้นรา พึงเอาผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้ากุฏิเก่าให้ซ่อมแซม หากมีลมฝนแรงต้องปิดประตูหน้าต่าง เป็นต้น เสนาสนะในตอนต้นหมายเอา โคนไม้ ถ้ำ ป่าไม้ เพราะเป็นธรรมชาติมีอยู่มากมาย เป็นสิ่งที่ใช้เฉพาะบุคคลเท่านั้น มีขนาดไม่ใหญ่โต สะดวกต่อการดูแลรักษา นอกจากนี้เสนาสนะในปัจจุบันหมายเอา อาคาร สถานที่ซึ่งใช้เป็นที่พักอาศัยหรือเป็นที่ทำกิจกรรมของพระสงฆ์ได้และหมายถึงสิ่งที่ใช้เป็นที่นั่งที่พึง ที่หนุนได้ เช่น อุโบสถ วิหาร ศาลา กุฏิ ที่นอน หมอน พรม ที่ปูนอน ผ้าปูนั่ง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เสนาสนะที่เกิดขยายมากขึ้นในปัจจุบันมีวัตถุประสงค์คือเพื่อรองรับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์แก่สังคมสงฆ์

๒.๒.๙ ขั้นตอนวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามขั้นตอนวัตร

คำว่า ขั้นตอนวัตร หมายถึง ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ติดงอมเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติในเรือนไฟ เพื่อความสะดวกและความเป็นเรียบร้อย ความปลอดภัย ตลอดจนการแสดงเคารพต่อพระเถระ สำหรับข้อปฏิบัติในเรือนไฟพึงปฏิบัติ คือ ภิกษุที่อยู่ในเรือนไฟ ถ้ามีขี้เถ้ามกพึงนำไปทิ้ง ถ้าเรือนรกรกก็พึงกวาด ถ้าชานภายนอกก็พึงกวาด ถ้าบริเวณใด

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๐/๒๓๘-๒๓๙.

รก พึงทำความสะอาดให้หมด ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติชั้นตาวรรตและหน้าที่ควรปฏิบัติตามชั้นตาวรรตเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัย สมดัง พระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุถูกภิกษุผู้เถระทั้งหลายห้ามในเรือนไฟ จะใส่พื้นมากติดไฟ โดยไม่เกรงใจไม่ได้ รูปใดใส่ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุไม่พึงปิดประตูแล้วนั่งที่ประตู รูปใดนั่งต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เราจะบัญญัติวัตรในเรือนไฟแก่ภิกษุทั้งหลายโดยที่พวกเธอต้องประพฤติชอบในเรือนไฟ “ภิกษุใดไปสู่เรือนไฟก่อน ถ้ามีเถ้ามาก พึงเทเถ้าทิ้งเสีย ถ้าเรือนไฟรก พึงกวาดเสีย ถ้าชานภายนอกรก พึงกวาดเสีย ถ้าบริเวณ ชุ่ม ประตูศาลาเรือนไฟรก พึงกวาดเสีย พึงบดจุณไว้ พึงแช่ดินเหนียว พึงตักน้ำไว้ในรางน้ำเมื่อจะเข้าไปสู่เรือนไฟ พึงเอาดินเหนียวทาหน้า ปิดทั้งข้างหน้าข้างหลัง แล้วจึงเข้าไปสู่เรือนไฟ ไม่พึงนั่งเบียดเสียดพระเถระ ไม่พึงกีดกันอาสนะ ภิกษุใหม่ ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงทำบริกรรมแก่พระเถระในเรือนไฟ เมื่อออกจากเรือนไฟ พึงถือตั้งสำหรับเรือนไฟ แล้วปิดทั้งข้างหน้าข้างหลัง ออกจากเรือนไฟ ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงทำบริกรรมแก่พระเถระ แม้น้ำ ไม่พึงอาบน้ำ ข้างหน้าพระเถระ แม้น้ำก็ไม่พึงอาบ อาบแล้วเมื่อจะขึ้นพึงให้ทางแก่พระเถระผู้จะลง ภิกษุใดออกจากเรือนไฟภายหลัง ถ้าเรือนไฟเปราะเปื้อน พึงล้างให้สะอาด พึงล้างรางแช่ดิน เก็บตั้งสำหรับเรือนไฟ ดับไฟ ปิดประตู แล้วจึงหลีกไป ภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นวัตรในเรือนไฟของภิกษุทั้งหลาย ซึ่งภิกษุทั้งหลาย พึงประพฤติให้เรียบร้อยในเรือนไฟ^{๒๐}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ชั้นตาวรรต คือ ข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุที่จะต้องปฏิบัติในเรือนไฟให้ถูกต้องตามหลักของชั้นตาวรรต เพราะเป็นวัตรที่เอื้อต่อการดูแลและรักษาสุขภาพของพระภิกษุสงฆ์ด้วย โดยมีหลักปฏิบัติคือ ให้ทำความสะอาด โดยภิกษุใดไปสู่เรือนไฟก่อน ถ้ามีเถ้ามาก พึงเทเถ้าทิ้งเสีย ถ้าเรือนไฟรก พึงกวาดเสีย ถ้าชานภายนอกรก พึงกวาดเสีย ถ้าบริเวณชุ่ม ประตูศาลาเรือนไฟรก พึงกวาดเสีย พึงบดจุณไว้ พึงแช่ดินเหนียว พึงตักน้ำไว้ในรางน้ำเมื่อจะเข้าไปสู่เรือนไฟ พึงเอาดินเหนียวทาหน้า ปิดทั้งข้างหน้าข้างหลัง แล้วจึงเข้าไปสู่เรือนไฟ ไม่พึงนั่งเบียดเสียดพระเถระ ไม่พึงกีดกันอาสนะ ภิกษุใหม่ ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงทำบริกรรมแก่พระเถระในเรือนไฟเมื่อออกจากเรือนไฟ พึงถือตั้งสำหรับเรือนไฟ แล้วปิดทั้งข้างหน้าข้างหลัง ออกจากเรือนไฟ ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงทำบริกรรมแก่พระเถระ แม้น้ำ ไม่พึงอาบน้ำ ข้างหน้าพระเถระ แม้น้ำก็ไม่พึงอาบ อาบแล้วเมื่อจะขึ้นพึงให้ทางแก่พระเถระผู้จะลงภิกษุใดออกจากเรือนไฟภายหลัง ถ้าเรือนไฟเปราะเปื้อน พึงล้างให้สะอาด พึงล้างรางแช่ดิน เก็บตั้งสำหรับเรือนไฟ ดับไฟ ปิดประตู แล้วจึงหลีกไป นี้เป็นวัตรในเรือนไฟทั้งหมดถือเป็นหน้าที่สำคัญที่พระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

๒.๒.๑๐ วัฏฏวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามวัฏฏวัตร

คำว่า วัฏฏวัตร หมายถึง ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดัดมาเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์ควรดูแลและรักษาห้องส้วม เพราะหากไม่ดูแลความสะอาดทำให้อ่างให้เกิดเชื้อโรค สิ่งสกปรก และมีกลิ่นเหม็นตามมา สำหรับข้อปฏิบัติในวัฏฏวัตร (ส้วม) โดยพระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติ คือ ภิกษุผู้ไป

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๒/๒๔๐-๒๔๑.

วัจกุฎีพึงยืนกระแอมอยู่ข้างนอก แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ข้างในควรกระแอมรับ ถ้าภิกษุถ่ายไว้เลอะ ต้องล้างให้สะอาด ถ้าตะกร้าใส่ไม้ชำระไว้เต็ม พึงนำไปทิ้ง ถ้าวัจกุฎีสกปรก พึงกวาด ถ้าบริเวณภายนอกภายในรก พึงทำความสะอาด ถ้าไม่มีน้ำในหม้อชำระพึงตักน้ำมาไว้ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติวัจกุฎีวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามวัจกุฎีวัตรเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุถ่ายอุจจาระแล้ว เมื่อน้ำมีอยู่ จะไม่ชำระไม่ได้ รูปใดไม่ชำระ ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุไม่พึงถ่ายอุจจาระในวัจกุฎีตามลำดับผู้แก่กว่า รูปใดถ่ายต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ถ่ายอุจจาระตามลำดับของผู้มาถึงก่อน ภิกษุใดไปวัจกุฎี ภิกษุนั้นยืนอยู่ข้างนอก พึงกระแอมขึ้น แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ข้างในก็พึงกระแอมรับ พึงพาดจีวรไว้บนราวจีวร หรือบนสายระเดียง แล้วเข้าวัจกุฎี ทำให้เรียบร้อยไม่ต้องรีบร้อน ไม่พึงเข้าไปเร็วนัก ไม่พึงเว็กผ้าเข้าไปยืนบนเชิงถ่ายอุจจาระ แล้วจึงค่อยเว็กผ้าไม่พึงถอนหายใจใหญ่พลายถ่ายอุจจาระ ไม่พึงเคี้ยวไม้ชำระฟันพลางถ่ายอุจจาระ ไม่พึงถ่ายอุจจาระนอกรางอุจจาระ ไม่พึงถ่ายปัสสาวะนอกรางปัสสาวะ ไม่พึงบ้วนขะหลงในรางปัสสาวะ ไม่พึงชำระด้วยไม้หยาบ ไม่พึงทิ้งไม้ชำระลงในช่องถ่ายอุจจาระ ยืนบนเชิงถ่ายแล้วพึงปิดผ้า ไม่พึงออกมาเร็วนัก ไม่พึงเว็กผ้าออกมา ยืนบนเชิงชำระแล้วพึงเว็กผ้า ไม่พึงชำระให้มีเสียงดังจะปุจะปุ ไม่พึงเหลือน้ำไว้ในกระบอกชำระ ยืนบนเชิงชำระแล้วพึงปิดผ้า ถ้าวัจกุฎีอันภิกษุถ่ายไว้เลอะเทอะ ต้องล้างเสีย ถ้าตะกร้าใส่ไม้ชำระเต็ม พึงเทไม้ชำระ ถ้าวัจกุฎีอันภิกษุถ่ายไว้เลอะเทอะ ต้องล้างเสีย ถ้าตะกร้าใส่ไม้ชำระเต็ม พึงเทไม้ชำระ ถ้าวัจกุฎี พึงกวาดวัจกุฎี ถ้าชานภายนอก บริเวณ ชุ่ม ประตुरก พึงกวาดเสีย ถ้าน้ำในหม้อชำระไม่มี พึงตักน้ำมาไว้ในหม้อชำระ ภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นวัจกุฎีวัตรของภิกษุทั้งหลาย ซึ่งภิกษุทั้งหลายพึงประพฤติกให้เรียบร้อยในวัจกุฎี^{๒๑}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า วัจกุฎีวัตร คือ ข้อวัตรปฏิบัติหรือระเบียบวินัยที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติโดยภิกษุไม่พึงถ่ายอุจจาระในวัจกุฎีตามลำดับผู้แก่กว่า รูปใดถ่ายต้องอาบัติทุกกฏ อนุญาตให้ถ่ายอุจจาระตามลำดับของผู้มาถึงก่อน ภิกษุใดไปวัจกุฎี ภิกษุนั้นยืนอยู่ข้างนอก พึงกระแอมขึ้น แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ข้างในก็พึงกระแอมรับ พึงพาดจีวรไว้บนราวจีวร หรือบนสายระเดียง แล้วเข้าวัจกุฎี ทำให้เรียบร้อยไม่ต้องรีบร้อน ไม่พึงเข้าไปเร็วนัก ไม่พึงเว็กผ้าเข้าไปยืนบนเชิงถ่ายอุจจาระ แล้วจึงค่อยเว็กผ้าไม่พึงถอนหายใจใหญ่พลายถ่ายอุจจาระ ไม่พึงเคี้ยวไม้ชำระฟันพลางถ่ายอุจจาระ ไม่พึงถ่ายอุจจาระนอกรางอุจจาระ ไม่พึงถ่ายปัสสาวะนอกรางปัสสาวะ ไม่พึงบ้วนขะหลงในรางปัสสาวะ ไม่พึงชำระด้วยไม้หยาบ ไม่พึงทิ้งไม้ชำระลงในช่องถ่ายอุจจาระ ยืนบนเชิงถ่ายแล้วพึงปิดผ้า ไม่พึงออกมาเร็วนัก ไม่พึงเว็กผ้าออกมา ยืนบนเชิงชำระแล้วพึงเว็กผ้า ไม่พึงชำระให้มีเสียงดังจะปุจะปุ ไม่พึงเหลือน้ำไว้ในกระบอกชำระ ยืนบนเชิงชำระแล้วพึงปิดผ้า ถ้าวัจกุฎีอันภิกษุถ่ายไว้เลอะเทอะ ต้องล้างเสีย ถ้าตะกร้าใส่ไม้ชำระเต็ม พึงเทไม้ชำระ ถ้าวัจกุฎีอันภิกษุถ่ายไว้เลอะเทอะ ต้องล้างเสีย ถ้าตะกร้าใส่ไม้ชำระเต็ม พึงเทไม้ชำระ เป็นต้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวัจกุฎีวัตรโดยมีพุทธประสงค์ที่ชัดเจนคือเน้น ความสะอาดและถูกสุขอนามัย เพราะวัจกุฎี

^{๒๑} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๔/๒๔๓.

นั้นจัดเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค การดูแลและรักษาห้องส้วมให้สะอาดจึงเป็นสิ่งสำคัญที่พระภิกษุสงฆ์ต้องปฏิบัติตามหลักของวัจกุฎีวัตร

๒.๒.๑๑ อุปัชฌาย์วัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอุปัชฌาย์วัตร

คำว่า อุปัชฌาย์วัตร ได้แก่ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดั่งามเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นสัทธีหริกรควรดูแลและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระอุปัชฌาย์ เพราะอย่างยิ่งต้องอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ โดยเฉพาะผู้ที่ยังมีพรรษาไม่ถึง ๕ พรรษา ยังจะต้องศึกษาพระธรรมวินัยฝึกอบรมกาย วาจาและมารยาทในสำนักของพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์ทำหน้าที่เป็นผู้ฝึกอบรมกิริยามารยาทของสัทธีหริกรให้ดั่งามตามพระธรรมวินัย เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลผู้พบเห็น สำหรับข้อปฏิบัติที่ภิกษุสัทธีหริกรควรประพฤติในพระอุปัชฌาย์ คือ พึงลุกนั่งแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง เข้าไปถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมีพึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย พึงถวายน้ำรับภาชนะมาถืออย่างระมัดระวัง อย่าให้ครูด ล้างแล้วเก็บไว้ให้ดี เก็บอาสนะ ปิดกวาดบริเวณนั้นให้สะอาด สัทธีหริกรจะไปที่ไหนพึงบอกลาทุกครั้ง ถ้าท่านไม่สบายพึงพยาบาลท่านจนตลอดชีวิตหรือจนกว่าท่านจะหาย ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงอุปัชฌาย์วัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอุปัชฌาย์วัตร เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นลูกศิษย์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

สัทธีหริกรพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้าเฉวียงบ่า แล้วถวายไม้ชำระฟัน ถวายน้ำล้างหน้า ปูอาสนะถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะ ใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับภาชนะมา ถืออย่างระมัดระวัง อย่าให้ครูด ล้างแล้วเก็บไว้ เมื่ออุปัชฌาย์ลุกแล้ว พึงยกอาสนะเก็บถ้ำที่นั้นรก พึงกวาด ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะเข้าหมู่บ้าน พึงถวายผ้านุ่ง พึงรับผ้านุ่งอาศัย ถวายประคดเอว ถวายสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน พึงล้างบาตรแล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ ถ้าอุปัชฌาย์หวังจะให้เป็นปัจฉาสมณะ พึงนุ่งให้เรียบร้อยปกปิดได้มณฑลสาม คาคประคดเอว ห่มสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน กลัดลูกดุม ล้างบาตรแล้วถือไป เป็นปัจฉาสมณะของอุปัชฌาย์ พึงเดินให้ห่างนัก ไม่ให้ชิดนัก พึงรับบาตรที่มีของบรรจุอยู่ เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าวไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง เมื่ออุปัชฌาย์กล่าวถ้อยคำใกล้ต่ออาบัติพึงห้ามเสีย เมื่ออุปัชฌาย์จะกลับ พึงมาก่อนแล้วปูอาสนะไว้ พึงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ พึงรับบาตรและจีวร พึงถวายผ้านุ่งอาศัย พึงรับผ้านุ่งมา ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ พึงผึ่งแดดสักครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร พึงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตรงกลางจะได้ไม่มีรอยพับตรงกลาง พึงม้วนประคดเอวไว้ในขนดจีวร ถ้าบิณฑบาตมี และอุปัชฌาย์ต้องการจะฉัน พึงถวายน้ำ แล้วน้อมบิณฑบาตเข้าไปถวาย นำน้ำฉันมาถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับบาตรมา ถืออย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาดแล้วผึ่งแดดสักครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มียสิ่งใดรอง เมื่อเก็บจีวรพึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบรวจีวร หรือสายระเดียง แล้วทำชายไว้ข้างนอกเอาขนดไว้ข้างใน จึงเก็บจีวร เมื่ออุปัชฌายะลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ พึงเก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ถ้ำที่

นั้นรูก ฟิงกวาด ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะสร้งน้ำ ฟิงจัดน้ำสร้งถวาย ถ้าต้องการน้ำเย็น ฟิงจัดน้ำเย็นถวาย ถ้าต้องการน้ำอุ่น ฟิงจัดน้ำอุ่นถวาย

ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะเข้าเรือนไฟ ฟิงบดจूरณ ฟิงแช่ดิน ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟแล้วเดินตามหลังอุปัชฌายะไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟ แล้วรับจีวรมาวางไว้ ณ ที่ควร ฟิงถวายจूरณและดิน ถ้าสามารถฟิงเข้าเรือนไฟ เมื่อเข้าเรือนไฟ ฟิงเอาดินทาหน้าปิดหน้าและหลัง จึงเข้าเรือนไฟ ไม่ฟิงนั่งเบียดภิกษุผู้เถระทั้งหลายไม่ฟิงกีดกันอาสนะพระนวกะทั้งหลาย ฟิงทำบริกรรมแก่อุปัชฌาย์ในเรือนไฟเมื่อออกจากเรือนไฟ ฟิงถือกตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้าและหลังจึงออกจากเรือนไฟ ฟิงทำบริกรรมอุปัชฌาย์แม้นในน้ำ ตนสร้งน้ำเสร็จแล้ว ฟิงขึ้นก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วผัดผ้า ฟิงเช็ดน้ำจากตัวอุปัชฌาย์ ฟิงถวายผ้านุ่ง สังฆากิ ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน แล้วปูอาสนะ เตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า นำน้ำฉ้นมาถวายอุปัชฌาย์ ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน ฟิงเรียน ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้สอบถาม ฟิงสอบถาม อุปัชฌาย์อยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถฟิงชำระให้สะอาด เมื่อจะชำระวิหาร ให้สะอาด ฟิงขนบาตรและจีวรออกก่อนวางไว้ ณ สมควร ฟิงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูกหมอน ออกมาวางไว้ ณ สมควร เติง ตั้ง สัทธิวิหาริกยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระบานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักฟิง ฟิงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น ฟิงสังเกตที่ปูไว้เดิม ค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร

ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ ฟิงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้องฟิงเช็ด ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา ฟิงใช้น้ำประพรมแล้วเช็ด อย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละออง ฟิงเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น ฟิงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเตียง ฟิงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม เติง ตั้ง ฟิงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวังไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูกหมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ฟิงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักฟิง ฟิงผึ่งแดด เช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิม ฟิงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่ฟิงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวรใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียง เอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จึงเก็บจีวร ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก ฟิงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก ฟิงปิดหน้าต่างทิศตะวันตก ถ้าพัดมาทางทิศเหนือ ฟิงปิดหน้าต่างด้านเหนือ ถ้าพัดมาทางทิศใต้ ฟิงปิดหน้าต่างด้านใต้ ถ้าเป็นฤดูหนาว ฟิงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน ถ้าเป็นฤดูร้อน ฟิงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน

ถ้าบริเวณ ชุ่ม โรงฉน์ โรงไฟ วัจกุฎี รุก ฟิงปิดกวาด ถ้าน้ำฉ่นน้ำใช้ไม่มี ฟิงจัดเตรียมไว้ ถ้ามื้อชำระไม่มีน้ำ ฟิงตักน้ำใส่หม้อชำระ ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความไม่ยินดี สัทธิวิหาริกฟิงช่วยระงับ หรือฟิงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือฟิงแสดงธรรมกถาแก่อุปัชฌาย์ ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความรำคาญ สัทธิวิหาริกฟิงช่วยบรรเทา หรือฟิงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทาหรือฟิงแสดงธรรมกถาแก่อุปัชฌาย์ ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความเห็นผิด สัทธิวิหาริกฟิงให้สละเสีย หรือฟิงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยสละเสีย หรือฟิงแสดงธรรมกถาแก่อุปัชฌาย์ถ้าอุปัชฌาย์ต้องอาบัติหนัก ควรแก้ปริวาส สัทธิวิหาริกฟิงทำการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ฟิงปริวาสแก้

อุปัชฌาย์”ถ้าอุปัชฌาย์ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม สัทธินาริกพึงทำการชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงชักอุปัชฌาย์เข้าหาอาบัติเดิม” ถ้าอุปัชฌาย์ควรแก่มานัต สัทธินาริกพึงทำการชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้มานัตแก่อุปัชฌาย์” ถ้าอุปัชฌาย์ควรแก่อัฏฐาน สัทธินาริกพึงทำการชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงอัฏฐานอุปัชฌาย์”ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการ คือ ตัชฌนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรม แก่อุปัชฌาย์ สัทธินาริกพึงทำความชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก่อุปัชฌาย์ หรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา” หรืออุปัชฌาย์ได้ถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว สัทธินาริกพึงทำความชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ อุปัชฌาย์พึงกลับประพฤติชอบ พึงหายเย่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย”ถ้าจิวรของอุปัชฌาย์จะต้องชัก สัทธินาริกพึงชัก หรือพึงทำความชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงชักจิวรของอุปัชฌาย์”ถ้าจิวรของอุปัชฌาย์จะต้องตัดเย็บ สัทธินาริกพึงตัดเย็บ หรือพึงทำความชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงตัดเย็บจิวรของอุปัชฌาย์”

ถ้าน้ำย้อมของอุปัชฌาย์จะต้องต้ม สัทธินาริกพึงต้ม หรือพึงทำความชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงต้มน้ำย้อมของอุปัชฌาย์”ถ้าจิวรของอุปัชฌาย์จะต้องย้อม สัทธินาริกพึงย้อม หรือพึงทำความชวนชวายเป็น “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใคร ๆ พึงย้อมจิวรของอุปัชฌาย์” เมื่อจะย้อมจิวร พึงย้อมพลิกกลับไปกลับมาดี ๆ เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยดไม่ขาดสาย ไม่พึงพากันจากไป สัทธินาริกไม่บอกอุปัชฌาย์ ไม่พึงให้บาตรแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบาตรของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้บริวารภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบริวารของภิกษุบางรูป ไม่พึงปลงผมให้แก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปปลงผมให้ ไม่พึงทำบาปกรรมแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปทำบาปกรรมให้ ไม่พึงทำการชวนชวายแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งให้ภิกษุบางรูปไปเป็นปัจฉาสมณะ ไม่พื้งนำบิณฑบาตไปถวายภิกษุบางรูปไม่พื้งสั่งภิกษุบางรูปนำบิณฑบาตไปถวาย สัทธินาริกไม่บอกลาอุปัชฌาย์ก่อน อย่าไม่พื้งเข้าหมู่บ้าน ไม่พื้งไปป่าช้า ไม่พื้งออกไปต่างถิ่น ถ้าอุปัชฌาย์เป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือรองจนกว่าอุปัชฌาย์นั้นจะหาย ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนิวัตรในอุปัชฌาย์ทั้งหลายสำหรับสัทธินาริกทั้งหลาย โดยที่สัทธินาริกทั้งหลายต้องประพฤติชอบในพระอุปัชฌาย์ทั้งหลาย^{๒๒}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า อุปัชฌาย์วัตร คือ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดีงามเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์ ที่เป็นสัทธินาริกควรดูแลและปฏิบัติเป็นวิธีปฏิบัติของสัทธินาริก (ลูกศิษย์) ต่ออุปัชฌาย์ เข้าไปรับใช้ ถวายน้ำล้างหน้าบ้วนปาก ช่วยนุ่งห่มจีวรให้ ชักผ้าล้างบาตร ทำความสะอาดกุฏิ รัยยาม ถ้าเดินทางร่วมกับท่าน ไม่ควรเดินใกล้หรือไกลเกินไป ไม่พูดสอดแทรกขณะท่านพูดอยู่ จะทำอะไรต้องถามท่านก่อน วิหารหรือเสนาสนะของอุปัชฌาย์รกรักพึงเก็บกวาดให้สะอาด จะไปไหนต้องกราบลา ป้องกันอาบัติให้ท่าน เอาใจใส่ยามในท่านอาพาธเป็นหน้า สัทธินาริกที่ต้องทำหน้าที่ของลูกศิษย์พึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์ ทั้งนี้เพราะพระอุปัชฌาย์ คือ ผู้เพ่งโทษ

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๖/๒๔๔-๒๕๐.

น้อยใหญ่^{๒๓} เป็นผู้รับรองกุลบุตรเข้ารับการอุปสมบทในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำเข้าหมู่และเป็นผู้ปกครองคอยดูแลและชอบทำหน้าที่ฝึกสอนอบรมให้การศึกษาจนลูกศิษย์สามารถปกครองตนเองได้ ดังนั้นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นลูกศิษย์จะต้องปฏิบัติตามหลักของอุปัชฌาย์วัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอุปัชฌาย์วัตรด้วยความเต็มใจ และใส่ใจเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างพระอุปัชฌาย์กับลูกศิษย์

๒.๒.๑๒ สัทธินิหาริกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามสัทธินิหาริกวัตร

คำว่า สัทธินิหาริกวัตร ได้แก่ ได้แก่ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดีงามเกี่ยวกับมารยาทที่พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระอุปัชฌาย์ที่ควรดูแลและเอาใจใส่ต่อสัทธินิหาริกที่เป็นลูกศิษย์ของตนเอง เพราะพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของสัทธินิหาริก และเมื่อพระอุปัชฌาย์ไม่เอาใจใส่ในการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยก็จะส่งผลให้สัทธินิหาริกไม่มีความรู้ความเข้าใจพระธรรมวินัยเท่าที่ควร ทำให้สัทธินิหาริกปฏิบัติผิดและสอนคนอื่นผิดด้วย แต่ถ้าหากพระอุปัชฌาย์เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ความสามารถและศีลาจารวัตรแล้ว ก็จะสามารถฝึกอบรมสัทธินิหาริกให้ดีงามได้ สำหรับข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ควรประพฤติในสัทธินิหาริก คือ อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์สัทธินิหาริกด้วยอุเทศ ปริปัจจา โอวาท และอนุศาสน์มอบบาตรจีวรให้เมื่อสัทธินิหาริกไม่มี ถ้าสัทธินิหาริกเป็นไข้ พึงถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้าปูอาสนะ และพยาบาลตลอดชีวิตหรือจนกว่าจะหาย ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงสัทธินิหาริกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามสัทธินิหาริกวัตรเพื่อให้พระภิกษุที่เป็นอุปัชฌาย์ได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์ อนุเคราะห์สัทธินิหาริก ด้วยอุเทศ ปริปัจจา โอวาท อนุศาสน์ ถ้าอุปัชฌาย์มีบาตร สัทธินิหาริกไม่มีบาตร อุปัชฌาย์พึงถวายแก่สัทธินิหาริก หรือพึงทำความขวนขวายว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บาตรพึงเกิดขึ้นแก่สัทธินิหาริก” ถ้าอุปัชฌาย์มีจีวร สัทธินิหาริกไม่มีจีวร อุปัชฌาย์พึงถวายแก่สัทธินิหาริกหรือพึงทำการขวนขวายว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ จีวรพึงเกิดขึ้นแก่สัทธินิหาริก” ถ้าอุปัชฌาย์มีบริวาร สัทธินิหาริกไม่มีบริวาร อุปัชฌาย์พึงถวายบริวารแก่สัทธินิหาริก หรือพึงทำการขวนขวายว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บริวารพึงเกิดขึ้นแก่สัทธินิหาริก” ถ้าสัทธินิหาริกเป็นไข้ อุปัชฌาย์พึงลุกแต่เช้าตรู่ ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่อสัทธินิหาริกฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับประทานมา ถืออย่างระมัดระวังไม่ให้ครูด ล้างแล้วเก็บงำไว้ เมื่อสัทธินิหาริกลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด ถ้าสัทธินิหาริก ต้องการจะเข้าหมู่บ้าน พึงถวายผ้าห่ม รับผ้าห่มอาศัย ถวายประคดเอว ถวายสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน ล้างบาตรแล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ ปูอาสนะไว้ โดยกำหนดว่า “เวลาเพียงเท่านี้สัทธินิหาริกจักกลับมา” พึงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั่งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ พึงลูกรับบาตรและจีวร พึงถวายผ้าห่มอาศัย รับผ้าห่มมาถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ พึงผึ่งแดดสักครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร พึงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตรงกลางจะได้ไม่มีรอยพับตรงกลาง พึงม้วนประคดเอวไว้ในชนิดจีวร ถ้าบิณฑบาตมี และสัทธินิหาริกต้องการ

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๘.

จะฉันท ฟิงถวายน้ำ แล้วน้อมบิณฑบาตเข้าไปถวาย นำน้ำฉันทมาถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันทเสร็จ แล้ว ฟิงถวายน้ำ รับบาตรมา ถือก้อยอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาดแล้ว ผึ่งแดดสักครู่หนึ่ง ไม่ผึ่งผึ่งทิ้งไว้ที่แดด ฟิงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำไต้เตียงหรือไต้ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่ฟิงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อเก็บจีวรฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวร หรือสายระเดียง แล้วทำชายไว้ข้างนอกเอาขนดไว้ข้างใน จึงเก็บจีวร เมื่อสัทธิวิหาริกลุกขึ้นแล้ว ฟิงยกอาสนะเก็บ ฟิงเก็บน้ำล้างเท้า ตั่งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ถ้าที่นั้นรก ฟิงกวาด ถ้าสัทธิวิหาริกต้องการจะสงฆ์ ฟิงจัดน้ำสงฆ์ถวาย ถ้าต้องการน้ำเย็น ฟิงจัดน้ำเย็นถวาย ถ้าต้องการน้ำอุ่น ฟิงจัดน้ำอุ่นถวาย ถ้าสัทธิวิหาริกต้องการจะเข้าเรือนไฟ ฟิงบดจุกณ ฟิงแช่ดิน ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟแล้วเดินตามหลังอุปัชฌายะไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟ แล้วรับจีวรมาวางไว้ ณ ที่ควรฟิงถวายจุกณและดิน ถ้าสามารถ ฟิงเข้าเรือนไฟ เมื่อเข้าเรือนไฟ ฟิงเอาดินทาหน้า ปิดหน้าและหลัง จึงเข้าเรือนไฟ ไม่ฟิงนั่งเบียดภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ไม่ฟิงกีดกันอาสนะพระนวกะทั้งหลาย ฟิงทำบริกรรมแก่สัทธิวิหาริกในเรือนไฟ เมื่อออกจากเรือนไฟ ฟิงถือกตั้งสำหรับเรือนไฟ ปิดหน้าและหลังจึงออกจากเรือนไฟ ฟิงทำบริกรรมสัทธิวิหาริกแม้นในน้ำ ตนสงฆ์เสร็จแล้ว ฟิงขึ้นก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วผัดผ้า ฟิงเช็ดน้ำจากตัวสัทธิวิหาริก ฟิงถวายผ้าปูนั่ง สังฆาฏิ ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน แล้วปูอาสนะ เตรียมน้ำล้างเท้า ตั่งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า นำน้ำฉันทมาถวายสัทธิวิหาริก สัทธิวิหาริกอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถฟิงชำระให้สะอาด เมื่อจะชำระวิหาร ให้สะอาด ฟิงขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ สมควร ฟิงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอน ออกมาวางไว้ ณ สมควรเพียง ตั้ง อุปัชฌาย์ฟิงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระบานประตูและกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักฟิง ฟิงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น ฟิงสังเกตที่ปูไว้เดิม ค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร ในวิหารมีหยากเยื่อ ฟิงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้องฟิงเช็ด ถ้าฝาที่ทาน้ำมันหรือพื้นทาสีดำขึ้นรา ฟิงใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้า ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา ฟิงใช้น้ำประพรมแล้วเช็ด อย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละออง ฟิงเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควรพรหมปูพื้น ฟิงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเตียง ฟิงผึ่งแดด เช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม เพียง ตั้ง ฟิงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวังไม่ให้ครูด ไม่ให้กระบานประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ฟิงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักฟิง ฟิงผึ่งแดด เช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิมฟิงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำไต้เตียงหรือไต้ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่ฟิงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร ฟิงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวรใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียง เอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จึงเก็บจีวรถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก ฟิงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก ถ้าพัดมาทางทิศตะวันตก ฟิงปิดหน้าต่างทิศตะวันตกถ้าพัดมาทางทิศเหนือ ฟิงปิดหน้าต่างด้านเหนือ ถ้าพัดมาทางทิศใต้ ฟิงปิดหน้าต่างด้านใต้ ถ้าเป็นฤดูหนาว ฟิงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน ถ้าเป็นฤดูร้อน ฟิงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืนถ้าบริเวณ ชุม โรงฉันท โรงไฟ วัจกุฎี รก ฟิงปัดกวาด ถ้าน้ำฉันทน้ำใช้ไม่มี ฟิงจัดเตรียมไว้ ถ้าหม้อ

ชำระไม่มีน้ำ ฟังตักน้ำใส่หม้อชำระ ถ้าสัทธิวิหาริกเกิดความไม่ยินดี อุปัชฌาย์พึงช่วยระงับ หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่สัทธิวิหาริก ถ้าสัทธิวิหาริกเกิดความรำคาญ อุปัชฌาย์พึงช่วยบรรเทา หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทาหรือพึงแสดงธรรมกถาแก่สัทธิวิหาริก ถ้าสัทธิวิหาริกเกิดความเห็นผิด อุปัชฌาย์พึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยสละเสีย หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่สัทธิวิหาริก ถ้าสัทธิวิหาริกต้องอาบัติหนัก ควรแก้ปริวาส สัทธิวิหาริกพึงทำการชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงปริวาสแก่สัทธิวิหาริก” ถ้าสัทธิวิหาริกควรแก้การชักเข้าหาอาบัติเดิม สัทธิวิหาริกพึงทำการชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงชักสัทธิวิหาริกเข้าหาอาบัติเดิม” ถ้าสัทธิวิหาริกควรแก้มานัต สัทธิวิหาริกพึงทำการชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้มานัตแก่สัทธิวิหาริก” ถ้าสัทธิวิหาริกควรแก้อัพภาน อุปัชฌาย์พึงทำการชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงอัพภานสัทธิวิหาริก” ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการกรรม คือ ตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรม แก่สัทธิวิหาริก อุปัชฌาย์พึงทำความชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการกรรมแก่สัทธิวิหาริก หรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา” หรือสัทธิวิหาริกได้ถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อุปัชฌาย์พึงทำความชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สัทธิวิหาริกพึงกลับประพฤติชอบ พึงหายเย่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย” ถ้าสัทธิวิหาริกจะต้องชัก อุปัชฌาย์พึงบอกว่า “พึงชักอย่างนี้” หรือพึงทำความชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงชักจิวรของสัทธิวิหาริก” ถ้าจิวรของสัทธิวิหาริกจะต้องตัดเย็บ อุปัชฌาย์พึงบอกว่า “พึงตัดเย็บอย่างนี้” หรือพึงทำความชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงตัดเย็บจิวรของสัทธิวิหาริก” ถ้าน้ำย้อมของสัทธิวิหาริกจะต้องต้ม อุปัชฌาย์พึงบอกว่า “พึงต้มอย่างนี้” หรือพึงทำความชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงต้มน้ำย้อมของสัทธิวิหาริก” ถ้าจิวรของสัทธิวิหาริกจะต้องย้อม อุปัชฌาย์พึงบอกว่า “พึงย้อมอย่างนี้” หรือพึงทำความชวนชวนว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงย้อมจิวรของสัทธิวิหาริก” เมื่อจะย้อมจิวร พึงย้อมพลิกกลับไปกลับมาตี่ๆ เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยดไม่ขาดสาย ไม่พึงพลิกไปถ้าสัทธิวิหาริกเป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือรอจนกว่าสัทธิวิหาริกนั้นจะหาย ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรในสัทธิวิหาริกทั้งหลายสำหรับอุปัชฌาย์ทั้งหลาย โดยที่อุปัชฌาย์ทั้งหลายต้องประพฤติชอบในสัทธิวิหาริกทั้งหมด^{๒๔}

จากพระพุทฺธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สัทธิวิหาริกวัตร คือ ข้อวัตรหรือธรรมเนียมปฏิบัติของพระอุปัชฌาย์ที่พึงมีต่อสัทธิวิหาริกคือลูกศิษย์ ด้วยการสงเคราะห์และให้ความอนุเคราะห์ตามหลักของพระธรรมวินัย ด้วยการให้การอบรมสั่งสอน ให้บริวารเครื่องใช้ ถ้าศิษย์อาพาธให้อุปัชฌาย์ปฏิบัติต่อศิษย์ดังในอุปัชฌาย์วัตรเช่นเดียวกัน เป็นต้น การปฏิบัติตามสัทธิวิหาริกวัตรของพระอุปัชฌาย์มีความสำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นลูกศิษย์ ทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติต่อกันเพื่อให้เกิดความเกื้อกูล และเป็นข้อปฏิบัติที่ดำรงระหว่างพระอุปัชฌาย์และลูกศิษย์ เป็นการ

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๗๘/๒๕๑-๒๕๖.

ปฏิบัติหรือกระทำหน้าที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและเป็นข้อปฏิบัติที่ดั่งามอันบ่งถึงความเคารพและความกตัญญูตเวทีและปัจจัยสำคัญต่อการดำรงมั่นของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๒.๒.๑๓ อาจารย์วัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอาจารย์วัตร

คำว่า อาจารย์วัตร คือ ข้อวัตรหรือขนบธรรมเนียมที่ดั่งามเกี่ยวกับมารยาท ที่พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นอันตวาสิกที่ควรดูแลและเอาใจใส่ให้ถูกต้องต่ออาจารย์ตามหลักของอาจารย์วัตร โดยอันตวาสิกนั้นจะต้องเอาใจใส่ ประณินบัติรับใช้ คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมเสียต่อพระภิกษุที่เป็นอาจารย์ เป็นกรอบให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้อง มีความเอื้อเฟื้อกันและกัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติอาจารย์วัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอาจารย์วัตรเพื่อให้พระภิกษุที่เป็นอันตวาสิกได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัย สมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

อันตวาสิกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตตราสงค์ผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออาจารย์ฉันข้าวต้มแล้ว พึงถวายน้ำ รับภาชนะมา ถ้อย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเก็บงำไว้ เมื่ออาจารย์ลุกแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด ถ้าอาจารย์ต้องการจะเข้าหมู่บ้าน พึงถวายผ้าห่ม รับผ้าห่มอาศัย พึงถวายประคดเอว ถวายสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน พึงล้างบาตร แล้วถวายพร้อมทั้งน้ำ ถ้าอาจารย์หวังจะให้เป็นปัจฉาสมณะ พึงนุ่งให้เรียบร้อยปกปิดกายได้มณฑล ๓ คาคประคดเอว ห่มสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน กลัดลูกดุม ล้างบาตรถือไป เป็นปัจฉาสมณะของอาจารย์ไม่พึงเดินให้ห่างนัก ไม่ให้ชิดนัก พึงรับบาตรที่มีของบรรจอยู่ เมื่ออาจารย์กำลังกล่าว ไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง อาจารย์กล่าวถ้อยคำใกล้ต่ออาบัติ พึงห้ามเสีย เมื่ออาจารย์จะกลับ พึงมาก่อนแล้วปูอาสนะไว้ พึงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ พึงลุกขึ้นรับบาตรและจีวร พึงถวายผ้าห่มอาศัย รับผ้าห่มมา

ถ้าจีวรชุ่มเหงื่อ พึงผึ่งแดดสักครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร พึงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตั้งใจว่า ตรงกลางจะไม่มีรอยพับ พึงม้วนประคดเอวใส่ขนดจีวร ถ้าบิณฑบาตมี และอาจารย์ต้องการจะฉัน พึงถวายน้ำ แล้วน้อมบิณฑบาตเข้าไปถวาย นำน้ำฉันมาถวาย เมื่ออาจารย์ฉันเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับบาตรมาถ้อย่างระมัดระวังไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาด น้ำ ผึ่งแดดสักครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งจับบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร เอามือข้างหนึ่งลูบราวจีวร หรือสายระเดียง เอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จึงเก็บจีวร เมื่ออาจารย์ลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ พึงเก็บน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด ถ้าอาจารย์ต้องการจะสงฆ์ พึงจัดน้ำสงฆ์ถวาย ถ้าท่านต้องการน้ำเย็น พึงจัดน้ำเย็นถวาย ถ้าท่านต้องการน้ำอุ่น พึงจัดน้ำอุ่นถวาย

ถ้าอาจารย์ต้องการจะเข้าเรือนไฟ พึงบดจุกณ พึงแช่ดิน ถ้อย่างสำหรับเรือนไฟแล้วเดินตามหลังอาจารย์ไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟแล้วรับจีวรมาวาง ณ ที่สมควร จึงถวายจุกณและดิน ถ้าสามารถ พึงเข้าเรือนไฟ เมื่อจะเข้าเรือนไฟ พึงเอาดินทาหน้า ปิดหน้าและหลัง จึงเข้า

เรือนไฟ ไม่พึงนั่งเบียดพระเถระ ไม่พึงกีดกันอาสนะพระนวกะ พึงทำบริกรรม แก้อาจารย์ในเรือนไฟ เมื่อจะออกจากเรือนไฟ พึงถือตั้งสำหรับเรือนไฟ ปิดหน้าและหลัง จึงออกจากเรือนไฟ พึงทำบริกรรมอาจารย์แม้น้ำ ต้นสร้งน้ำเสร็จแล้ว พึงขึ้นก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วผลัดผ้า พึงเช็ดน้ำจากตัวอาจารย์พึง ถวายผ้าอังสะ สักขาญ ถือตั้งสำหรับเรือนไฟมาก่อน ปูอาสนะเตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ นำน้ำฉันมาถวายอาจารย์

ถ้าอาจารย์ต้องการจะให้เรียน พึงเรียน ถ้าอาจารย์ต้องการจะให้สอบถามอรรถ พึงสอบถาม อาจารย์อยู่ในวิหารแห่งใด ถ้าวิหารแห่งนั้นสกปรก ถ้าสามารถ พึงชำระให้สะอาดเสีย เมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ ที่สมควร พึงขนผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอน ออกมาวาง ณ ที่สมควร เติง ตั้ง อันเตวาสิก พึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตู และกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักพิง พึงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงสังเกตที่ปูไว้ที่เดิม ค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ พึงกวาดเพดานลงมาก่อนกรอบหน้าต่างและมุมห้องพึงเช็ด ถ้าฝาที่เขาทาน้ำมันหรือพื้นทาสีดำขึ้นรา ใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด.

ถ้าเป็นพื้นที่ไม่ได้ทำ พึงเอาน้ำประพรมแล้วเช็ด อย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละออง พึงเก็บ หยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงแดด ชำระ ตบ ขนกลับไปปูที่เดิม เชียงรองเตียง พึงผึ่งแดดเช็ด ขนกลับวางไว้ตามเดิม เติง ตั้ง พึงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตู กรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูที่นอน พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางปูไว้ตามเดิม กระโถน พนักพิง พึงผึ่งแดด เช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิม พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งจับบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มียสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวร หรือสายระเตียง เอาชายไว้นอก เอาขนดไว้ใน จึงเก็บจีวร

ถ้าลมเจือฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก ถ้าลมพัดมาทางทิศตะวันตก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก ถ้าลมพัดมาทางทิศเหนือ พึงปิดหน้าต่างด้านเหนือ ถ้าลมพัดมาทางใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้ ถ้าฤดูหนาวกลางวันพึงเปิดหน้าต่าง ปิดกลางคืน ถ้าฤดูร้อนกลางวัน พึงปิดหน้าต่าง เปิดกลางคืนถ้าบริเวณ ชุ่ม โรงฉัน โรงไฟ วัจกุฎิ รก พึงปิดกวาด ถ้าน้ำฉัน น้ำใช้ไม่มี พึงจัดเตรียมไว้ ถ้าหม้อชำระไม่มีน้ำ พึงตักน้ำใส่หม้อชำระ ถ้าอาจารย์เกิดความไม่ยินดี อันเตวาสิกพึงช่วยระงับ หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึงแสดงธรรมิกถาแก่อำจารย์ ถ้าอาจารย์เกิดความรำคาญ อันเตวาสิกพึงช่วยบรรเทา หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือพึงแสดงธรรมิกถาแก่อำจารย์ ถ้าอาจารย์บังเกิดความเห็นผิด อันเตวาสิกพึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยสละเสีย หรือพึงแสดงธรรมิกถาแก่อำจารย์

ถ้าอาจารย์ต้องอาบัติหนัก ควรแก้ปริวาส อันเตวาสิกพึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้ปริวาสแก่อำจารย์ถ้าอาจารย์ผู้ควรแก้การชักเข้าหาอาบัติเดิม อันเตวาสิกพึงทำการชวนขยายว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงชักอาจารย์เข้าหาอาบัติเดิม

ถ้าอาจารย์ควรแก้มานัด อันเตวาสิกพึงทำความชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงมานัดแก้อาจารย์ ถ้าอาจารย์ควรอัปทาน อันเตวาสิกพึงทำความชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงควรอัปทานแก้อาจารย์ ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการ คือ ตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแก้อาจารย์ อันเตวาสิกพึงทำความชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำการแก้อาจารย์ หรือพึงเปลี่ยนไปเพื่อเป็นโทษเบา หรือว่าอาจารย์ได้ถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อันเตวาสิกพึงทำความชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ อาจารย์พึงกลับประพฤติชอบ พึงหายเย่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย ถ้าจิ๋วของอาจารย์จะต้องชก อันเตวาสิกพึงชก หรือพึงทำความชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงชกจิ๋วของอาจารย์

ถ้าจิ๋วของอาจารย์จะต้องตัดเย็บ อันเตวาสิกพึงตัดเย็บ หรือพึงทำการชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงตัดเย็บจิ๋วของอาจารย์ ถ้าน้ำย้อมของอาจารย์จะต้องต้ม อันเตวาสิกพึงต้ม หรือพึงทำความชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงต้มน้ำย้อมของอาจารย์ ถ้าจิ๋วของอาจารย์จะต้องย้อม อันเตวาสิกพึงย้อม หรือพึงทำความชวนชวายเป็น ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงย้อมจิ๋วของอาจารย์ เมื่อจะย้อมจิ๋ว พึงย้อมพลิกกลับไปกลับมาให้ถี่ๆ เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยดไม่ขาดสาย ไม่พึงหลีกไป อันเตวาสิกไม่บอกอาจารย์ ไม่พึงให้บาตรแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับรับบาตรของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้จิ๋วแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับจิ๋วของภิกษุบางรูป ไม่พึงให้บริขารแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงรับบริขารของภิกษุบางรูป ไม่พึงโกนผมให้แก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปโกนผมให้ ไม่พึงทำบริกรรมแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงให้ภิกษุบางรูปทำบริกรรมให้ ไม่พึงทำการชวนชวแก่ภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้ทำการชวนชว ไม่พึงเป็นปัจฉาสมณะของภิกษุบางรูป ไม่พึงพาภิกษุบางรูปไปเป็นปัจฉาสมณะ ไม่พื่อนำบิณฑบาตไปถวายภิกษุบางรูป ไม่พึงสั่งภิกษุบางรูปให้นำบิณฑบาตไปถวาย อันเตวาสิกไม่บอกลาอาจารย์ ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงไปป่าช้า ไม่พึงออกไปต่างถิ่น ถ้าอาจารย์เป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอนจนกว่าอาจารย์นั้นจะหาย ภิกษุทั้งหลายนี้คือวัตรในอาจารย์ทั้งหลายสำหรับอันเตวาสิกทั้งหลาย โดยที่อันเตวาสิกทั้งหลายต้องประพฤติชอบในอาจารย์ทั้งหลาย^{๒๕}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า อาจารย์วัตร คือ วิธีปฏิบัติต่ออาจารย์อันเตวาสิก (ศิษย์) ผู้ถือนิสัยอยู่ด้วยอาจารย์พึงปฏิบัติต่ออาจารย์ดังอุปัชฌาย์วัตรเข้าไปรับใช้ ถวายน้ำล้างหน้า บ้วนปาก ช่วยนุ่งห่มจิ๋วให้ ชกผ้า ล้างบาตร ทำความสะอาดกุฏิ รัยยาม ถ้าเดินทางร่วมกับท่าน ไม่ควรเดินใกล้หรือไกลเกินไป ไม่พูดสอดแทรกขณะท่านพูดอยู่ จะทำอะไรต้องถามท่านก่อนขอ (โอกาสเรียนถามก่อน) วิหารหรือเสนาสนะของอุปัชฌาย์รักพึงเจ็บกวาดให้สะอาด จะไปไหนต้องกราบลา ป้องกันอาบัติให้ท่าน เอาใจใส่ยามในอาพาธ เป็นการปรนนิบัติและรับใช้อาจารย์ของอันเตวาสิก เป็นต้น จะเห็นว่าการปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวจัดเป็นหน้าที่ที่พระภิกษุสงฆ์ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นลูกศิษย์พึงปฏิบัติต่ออาจารย์ เพราะเป็นธรรมเนียมหรือข้อปฏิบัติสำหรับสัทธิวิหาริกพึงกระทำหน้าที่ต่ออาจารย์ด้วยการเอาใจใส่ ปรนนิบัติรับใช้คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่านชวนชวป้องกันหรือระงับ

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๘๐/๒๕๖-๒๖๑.

ความเสื่อมเสียที่เกิดขึ้นแล้วหรือป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้น ทั้งหมดเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทวาทิตด้วยการรับใช้ ช่วยเหลือ และการเอาใจใส่ในกิจการต่างๆ ตามหน้าที่ ตามกิจ หรือฐานะของลูกศิษย์ที่ดี

๒.๒.๑๔ อันตเวาสิกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอันตเวาสิกวัตร

คำว่า อันตเวาสิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้เป็นอาจารย์ควรประพฤติในอันตเวาสิกหรือกิจอันที่พระภิกษุสงฆ์ในฐานะเป็นอาจารย์ควรแนะนำ อนุเคราะห์และสงเคราะห์ต่อศิษย์ โดยการทำหน้าที่สั่งสอนศิษย์ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ เป็นผู้คอยเตือนใจ ให้ศิษย์มีความประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติอันตเวาสิกวัตรและหน้าที่ควรปฏิบัติตามอันตเวาสิกวัตร เพื่อให้พระภิกษุที่เป็นอันตเวาสิกได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยสมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

ภิกษุทั้งหลาย อาจารย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์อันตเวาสิกด้วยอุเทศ ปริปูฉนา โอวาท และอนุศาสน์ ถ้าอาจารย์มีบาตร อันตเวาสิกไม่มีบาตร อาจารย์พึงถวายบาตรแก่อันตเวาสิก หรือพึงทำการชวนชวยว้ายอุบายอย่างไรอุบายอย่างไรหนอ จีวรบังเกิดขึ้นแก่อันตเวาสิก” ถ้าอาจารย์มีบริวาร อันตเวาสิกไม่มีบริวาร อาจารย์พึงถวายบริวารแก่สัทธวิหาริก หรือพึงทำการชวนชวยว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ บริวารบังเกิดขึ้นแก่อันตเวาสิก” ถ้าอันตเวาสิกว้ายไม่ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออันตเวาสิกฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับประทานมาถ้อยอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเก็บงำไว้ เมื่ออันตเวาสิกลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรก พึงกวาดถ้าอันตเวาสิกต้องการจะเข้าหมู่บ้าน ถวายผ้านุ่ง รับประทานอาหาร ถวายประคดเอน ถวายสังฆาฏิที่พับซ้อนกัน ล้างบาตรแล้วปูอาสนะไว้ ถวายพร้อมทั้งน้ำ โดยกำหนดว่าเวลาเพียงเท่านี้ อันตเวาสิกจักกลับมาพึงเตรียมน้ำล้างเท้า ตั่งรองเท้า ผ่าเช็ดเท้าไว้ พึงลุกขึ้นรับบาตรและจีวร พึงถวายผ้านุ่ง อาศัย รับประทานอาหาร ถ้วนนั้นจีวรชุ่มเหงื่อ ก็ให้ผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงพับจีวร เมื่อจะพับจีวร พึงพับจีวรให้เหลื่อมมุมกัน ๔ นิ้ว ตั้งใจว่า ตรงกลางจะได้ไม่มีรอบพับ พึงม้วนประคดเอนใส่ขันดจีวร ถ้าบิณฑบาตมี และอันตเวาสิกต้องการจะฉัน พึงถวายน้ำแล้วน้อมบิณฑบาตเข้าไปถวาย นำน้ำฉันมาถวาย เมื่ออันตเวาสิกฉันเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำรับบาตรมาถ้อยอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเช็ดให้สะอาดผึ่งแดดครู่หนึ่ง ไม่พึงผึ่งทิ้งไว้ที่แดด พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียง หรือใต้ตั่ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มียสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียง เอาชายจีวรไว้นอก เอาขนดไว้ในจึงเก็บจีวร เมื่ออันตเวาสิกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ พึงเก็บน้ำล้างเท้า ตั่งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ถ้าที่นั้นรก พึงกวาด

ถ้าอันตเวาสิกต้องการจะสรงน้ำพึงจัดน้ำสรงถวาย ถ้าเธอต้องการน้ำเย็นก็จัดน้ำเย็นถวาย ถ้าท่านต้องการน้ำอุ่น พึงจัดน้ำอุ่นถวาย ถ้าอันตเวาสิก ต้องการจะเข้าเรือนไฟ พึงบดจूरณ พึงแช่ดิน ถือกตั้งสำหรับเรือนไฟเดินไป ถวายตั้งสำหรับเรือนไฟ แล้วรับจีวรมาวางไว้ ณ ที่สมควร พึงถวายจूरณและดิน ถ้าสามารถ พึงเข้าเรือนไฟ เมื่อจะเข้าเรือนไฟ พึงเอาดินทาหน้าปิดหน้าและหลัง จึงเข้าเรือนไฟ ไม่พึงนั่งเบียดพระเถระ ไม่พึงกีดกันอาสนะพระนวกะ

พึงทำกรรมแก่อันเตवासิกในเรือนไฟ เมื่อออกจากเรือนไฟ พึงถือตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้า และหลัง จึงออกจากเรือนไฟ พึงทำกรรมแก่อันเตवासิกแม่น้ำ ต้นสระเสร็จแล้ว พึงขึ้น ก่อนเช็ดตัวให้แห้งแล้วผัดผ้า พึงเช็ดน้ำจากตัวของอันเตवासิก ถวายผ้านุ่ง สังฆาฏิ ถือตั้ง สำหรับเรือนไฟมาก่อน ปูอาสนะไว้เตรียมน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้าไว้ นำน้ำฉน มาถวายอันเตवासิก อันเตवासิกอยู่ในวิหารใด วิหารแห่งนั้นสกปรก ถ้าสามารถ พึงชำระให้ สะอาด เมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด พึงขนบาตรและจีวรออกก่อน วางไว้ ณ ที่สมควร พึงขน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พูก หมอน ออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร เติง ตั้ง อาจารย์พึงยกอย่าง ะมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตู และกรอบประตู ขนออกไปตั้งไว้ ณ ที่สมควร เชียงรองเตียง กระโถน พนักพิง พึงขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร พรหมปูพื้น พึงสังเกตที่ปูไว้ เดิม ค่อยขนออกมาวางไว้ ณ ที่สมควร

ถ้าในวิหารมีหยากเยื่อ พึงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้องพึงเช็ด ถ้าฝา ที่ทาน้ำมันหรือพื้นทาสีดำขึ้นรา พึงใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าเป็นพื้นที่ไม่ได้ทาพึงเอาน้ำ ประพรมแล้วเช็ดอย่าให้วิหารคลาคล่ำด้วยฝุ่นละอองพึงเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร พรหม พูพื้น พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับปูไว้ตามเดิม เชียงรองเตียง พึงผึ่งแดดเช็ด ขนกลับวางไว้ ตามเดิม เติง ตั้ง พึงผึ่งแดด ชำระ ปิด ยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบ บาน ประตูและกรอบประตู ขนกลับตั้งไว้ตามเดิม พูก หมอน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พึงผึ่งแดด ชำระ ตบ ขนกลับวางไว้ตามเดิม กระโถน พนักพิง พึงผึ่งแดด เช็ดถู ขนกลับวางไว้ตามเดิม พึงเก็บ บาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตร ใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ ตั้ง จึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มีสิ่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวร พึงใช้มือข้างหนึ่งถือ จีวร ใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียง เอาชายไว้ข้างนอก เอาขन्दไว้ใน จึงเก็บจีวร ถ้ามเด็จพระพุฒาจารย์พัตมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันออก ถ้ามเด็จพระพุฒาจารย์พัตมาทาง ทิศตะวันตก พึงปิดหน้าต่างด้านตะวันตก ถ้ามเด็จพระพุฒาจารย์พัตมาทางทิศเหนือ พึงปิดหน้าต่างด้านเหนือ ถ้ามเด็จพระพุฒาจารย์พัตมาทางใต้ พึงปิดหน้าต่างด้านใต้ ถ้าฤดูหนาว กลางวันพึงเปิดหน้าต่าง ปิดกลางคืน ถ้าฤดูร้อน กลางวัน พึงปิดหน้าต่าง เปิดกลางคืน ถ้าบริเวณ ชุม โรงฉน โรงไฟ วัจกุฎี รก พึง ปิดกวาด ถ้าน้ำฉนน้ำใช้ไม่มี พึงจัดเตรียมไว้ ถ้าหม้อชำระไม่มีน้ำ พึงตักน้ำใส่หม้อชำระ ถ้า อันเตवासิกเกิดความไม่ยินดี อาจารย์พึงช่วยระงับ หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึง แสดงธรรมกถาแก่อันเตवासิก ถ้าอันเตवासิกเกิดความรำคาญ อาจารย์พึงช่วยบรรเทา หรือ พึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทาหรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อันเตवासิก

ถ้าอันเตवासิกเกิดความเห็นผิด อาจารย์พึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยสละ เสีย หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อันเตवासิก ถ้าอันเตवासิกต้องอาบัติหนัก ควรแก่ปริวาส อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงให้ปริวาสแก่อันเตवासิก” ถ้า อันเตवासิกควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม อาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า “ด้วยอุบายอย่างไร หนอ สงฆ์พึงชักอันเตवासิกเข้าหาอาบัติเดิม” ถ้าอันเตवासิกผู้ควรแก่มานัต อาจารย์พึงทำการ ชวนขยายว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงมานัตแก่อันเตवासิก” ถ้าอันเตवासิกควรแก่ อัพภานอาจารย์พึงทำการชวนขยายว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์พึงควรอัพภานแก่อันเต วาสิก” ถ้าสงฆ์ต้องการจะทำการ คือ ตัชฌนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณ

ยกรรม หรืออุกเขปนียกรรมแก่อันเตवासิก อาจารย์พึงทำการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ สงฆ์ไม่พึงทำกรรมแก่อันเตवासิกหรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบาหรือว่าอันเตवासิกถูกสงฆ์ลงทัชชณียกรรม นิยสกรรม ปัพพชณียกรรม ปฏิสารณียกรรมหรืออุกเขปนียกรรมแล้ว อาจารย์พึงทำการชวนขวายเป็นว่าด้วยอุบายอย่างไรหนอ อันเตवासิก กลับประพฤติชอบ พึงหายเยื่อหยิ่ง พึงกลับตัวได้ สงฆ์พึงระงับกรรมนั้นเสีย” ถ้าจิรวของอันเตवासิกจะต้องซัก อาจารย์พึงบอกว่า “พึงซักอย่างนี้” หรือพึงทำการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงซักจิรวของอันเตवासิก” ถ้าจิรวของอันเตवासิก จะต้องตัดเย็บ อาจารย์พึงบอกว่า “พึงตัดเย็บอย่างนี้” หรือพึงทำการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงตัดเย็บจิรวของอันเตवासิก” ถ้าน้ำย้อมของอันเตवासิกจะต้องต้ม อาจารย์พึงบอกว่า “พึงต้มอย่างนี้” หรือพึงทำการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงต้มน้ำย้อมของอันเตवासิก” ถ้าจิรวของอันเตवासิกจะต้องย้อม อาจารย์พึงบอกว่า “พึงย้อมอย่างนี้” หรือพึงทำความการชวนขวายเป็นว่า “ด้วยอุบายอย่างไรหนอ ใครๆ พึงย้อมจิรวของอันเตवासิก” เมื่อจะย้อมจิรว พึงย้อมพลิกกลับไปกลับมาให้ดีๆ เมื่อหยาดน้ำย้อมยังหยดไม่ขาดสาย ไม่พึงหลีกไป ถ้าอันเตวาสีเป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอกจนกว่าอันเตวาสิกนั้นจะหาย นี่คือนิวัตรในอันเตวาสิกทั้งหลาย สำหรับอาจารย์ทั้งหลาย โดยที่อาจารย์ทั้งหลายต้องประพฤติชอบในอันเตวาสิกทั้งหลาย^{๒๖}

จากพระพุทฺธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า อันเตวาสิกวัตร คือ กิจอันที่พระภิกษุสงฆ์ในในฐานะเป็นอาจารย์ควรแนะนำ อนุเคราะห์และสงเคราะห์ต่อศิษย์ ทำหน้าที่สั่งสอนศิษย์ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ เป็นผู้คอยเตือนใจ ให้ศิษย์มีความประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง เป็นการดูแล การเอาใจใส่ต่อศิษย์ โดยอันเตวาสิกวัตรในพระพุทฺธศาสนานั้นมีอยู่ ๔ ประเภท ๑) ปัพพชณเตวาสิก คือ อันเตวาสิกในบรรพชา ๒) อุปสัมปทณเตวาสิก คือ อันเตวาสิกในอุปสมบท ๓) นิสสัยนเตวาสิก คือ อันเตวาสิกผู้ถือนิสสัย และ ๔) ธัมมณเตวาสิก คือ อันเตวาสิกผู้เรียนธรรมวิธีปฏิบัติต่ออันเตวาสิก (ศิษย์) อาจารย์ผู้ให้นิสัยพึงปฏิบัติชอบสงเคราะห์ศิษย์ การขอนิสัยเป็นธรรมเนียมในพระวินัย พระภิกษุสงฆ์ผู้ยังอยู่ในเขตเป็นนวกะจะต้องขอนิสัยต่อพระภิกษุผู้ใหญ่ในสำนักที่ตนอาศัยอยู่ และสามเณรทุกรูป ถ้ามิได้อยู่ในสำนักพระอุปัชฌายะ สมควรขอนิสัยต่อพระภิกษุผู้ใหญ่ในสำนักที่ตนอาศัยอยู่ พระภิกษุนวกะหรือสามเณร ถ้าเป็นผู้ย้ายมาจากสำนักอื่น ที่เรียกว่าพระอาคันตุกะ หรือสามเณรอาคันตุกะ ทุกรูปต้องประกอบพิธีขอนิสัยต่อท่าน เจ้าอาวาสที่ตนมาสำนักใหม่นั้น ตั้งแต่ในระยะแรกที่ย้ายเข้ามา แต่ถือเป็นธรรมเนียมว่า พิธีขอนิสัยนี้จะทำในวันเข้าพรรษาพร้อมกับพิธีเข้าพรรษาต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์ เพื่อประกอบพิธีพรรษาในวันนั้นจะเห็นว่า อันเตวาสิกวัตรนั้นเป็นหน้าที่ของอาจารย์ที่จะต้องดูแลและเอาใจใส่ต่อลูกศิษย์ด้วยการฝึกมารยาทให้ความรู้ต่างๆ มีความรักและความเมตตาถ่ายทอดความรู้ความดีงามแก่ศิษย์อยู่เสมอ

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ข้อวัตร ๑๔ ข้างต้นเป็นเรื่องของพระวินัยที่ปรากฏในอยู่วัตรคัมภีระตลอดจนเรื่องของเสขียวัตถ์ เป็นต้น เป็นข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ เป็นพฤติกรรมที่อิงอยู่ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดี ทำให้พระภิกษุสงฆ์ที่มาจากต่างชนชั้น ต่างวรรณะ ต่างอริยาศัย รู้จักปรับปรุงตัวให้เหมาะสม ไม่ทำตนให้เป็นที่ดูหมิ่นของผู้อื่น ชาวโลกติเตียน ขัดหูขัดตาชาวบ้าน ทำให้เป็นพระภิกษุสงฆ์ที่งดงามทำให้เกิดความเลื่อมใส สังคมของพระภิกษุสงฆ์จะมีความเป็นอยู่อย่างเป็นระเบียบ

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๗/๓๘๒/๒๖๒-๒๖๗.

เรียบร้อยดำเนินสะดวกราบรื่นและอยู่สงบสุข ก็เพราะได้อาศัยการปฏิบัติตามวัตร ๑๔ จนสามารถสร้างความสามัคคีและมีความเคารพต่อกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและมีความสุขต่อไป

๒.๓ คุณลักษณะและความสำคัญของข้อวัตร ๑๔

๒.๓.๑ คุณลักษณะของข้อวัตร ๑๔

สำหรับข้อวัตร ๑๔ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีคุณลักษณะที่ชัดเจนคือเป็นระเบียบแบบอย่าง เป็นธรรมเนียม ปฏิบัติหรือเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ข้อวัตร ๑๔ ทำให้สังคมพระภิกษุสงฆ์ต่างเป็นสังคมที่เป็นกัลยาณมิตร ที่ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้ความอนุเคราะห์และความสงเคราะห์ด้วยการรับใช้ ช่วยเหลือ และการเอาใจใส่ในกิจการต่างๆ ตามหน้าที่ ตามกิจ หรือฐานะของแต่ละบุคคลตามหลักของพระธรรมวินัยเช่น ข้อวัตรปฏิบัติของอุปัชฌาย์วัตรกับสหวิหาริกและของอาจารย์กับอเนกาสสิกที่พึงปฏิบัติต่อกัน หรือเป็นการพึงพาอาศัยกันสาระของแต่ละวัตรนั้นได้แสดงถึงความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นหน้าที่ต้องเอาข้อวัตรปฏิบัติของอุปัชฌาย์วัตรกับสหวิหาริก ก็คืออุปัชฌาย์วัตรและสหวิหาริกวัตร ระหว่างอาจารย์กับอเนกาสสิก ก็มีวัตรปฏิบัติต่อกัน อาจารย์วัตรกับอเนกาสสิกวัตรหรือระหว่างพระภิกษุเจ้าถิ่นกับภิกษุอาคันตุกะก็มีอาวาสสิกวัตรกับอาคันตุกะวัตรเป็นตัวกำหนดบทบาทของกันและกันหรือเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล และบุคคลกับสังคมที่เกี่ยวข้องพุทธประสงค์ ในการกำหนดวัตรปฏิบัติต่างๆ

ข้อนี้สังเกตได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอุปัชฌาย์วัตร คือ ธรรมเนียมหรือข้อปฏิบัติที่สหวิหาริกพึงกระทำ หน้าที่ต่อพระอุปัชฌาย์ โดยย่อคือ เอาใจใส่ ประนินับดีรับใช้ คอยศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ขวนขวาย ป้องกัน หรือระงับความเสื่อมเสียที่เกิดขึ้นแล้ว หรือป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้น เช่น ความคิดจะสึก ความเห็นผิด เป็นต้น รักษาหัวใจของท่านมีความเคารพ จะไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวตามอำเภอใจและเอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ และอาจารย์วัตร คือ กิจอันที่อเนกาสสิกควรประพฤติปฏิบัติต่ออาจารย์ เช่นเดียวกับหลักที่สหวิหาริกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ ๑๓ เพื่อเป็นกรอบให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้อง มีความเอื้อเฟื้อกันและกัน

จากการที่พระพุทธองค์ทรงตั้งสังคมพระภิกษุสงฆ์ขึ้น ก็เพื่อให้เป็นสังคมแห่งการเกื้อกูลกันและทำประโยชน์แก่คนหมู่มาก ฉะนั้น วัตรต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นตัวช่วยให้เกิดความเกื้อกูลและนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือได้บรรลุมรรคผลและนิพพานของพระพุทธศาสนา^{๒๗} สำหรับพระภิกษุสงฆ์ผู้เอาใจใส่ประพฤติวัตรต่างๆ เหล่านี้ให้บริบูรณ์ได้ชื่อว่า อาจารย์สัมปันโน ผู้ถึงพร้อมด้วยมารยาทหรือวัตรสัมปันโน ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตรซึ่งเป็นคู่กับคุณบทที่ว่า สีสัมปันโน ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เช่น พระภิกษุ สามเณร ผู้ที่บำเพ็ญวัตรทั้งข้อวัตร ๑๔ ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักของศีล ผู้มีศีลบริสุทธิ์เสริมสมาธิ มีปัญญา เมื่อทำแล้วจะดีเป็นคุณต่อบุคคลและองค์กรของคณะสงฆ์การศึกษาศีล การสำรวมในศีลการบำเพ็ญศีลเป็นประโยชน์ทั้งตนเองและบุคคลรอบข้าง วัตร ๑๔ เป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ

^{๒๗} สยาม ราชวัตร, หลักปฏิบัติและการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล กรณีศึกษาข้อมูลวัดตวันธกะ, (วารสารมนุษยศาสตร์สาร, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑), ๒๕๕๖, หน้า ๓๔.

ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีชีวิตและวิธีดำเนินการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ หากปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพระวินัยหรือขัดข้องกับพระวินัยย่อมได้รับโทษานุโทษเช่นกัน ความงดงามของพระสงฆ์จึงอยู่ที่มีวินัย มีศีลเครื่องขัดกิเลสในจิตใจให้เบาบางและสิ้นไป

๒.๓.๒ ความสำคัญของข้อวัตร ๑๔

การปฏิบัติตามข้อวัตร ๑๔ มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเพราะวัตร ๑๔ เป็นการส่งเสริมและฝึกอบรมให้พระภิกษุสงฆ์มีความความประพฤติที่ดีงามและมีความเป็นผู้มีก่น้อยสันโดษ เป็นการฝึกอบรมให้พระภิกษุสงฆ์รู้จักปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพของตน เป็นการฝึกอบรมให้พระภิกษุสงฆ์มีความขยัน ไม่เกียจคร้านเป็นการฝึกให้พระสงฆ์ให้รักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อมเป็นการฝึกให้พระภิกษุสงฆ์ให้เกิดความสงบ และได้เพิ่มพูนสติปัญญา ยังเป็นการฝึกให้พระภิกษุสงฆ์อ่อนน้อมและสงเคราะห์เอื้อเฟื้อต่อพระภิกษุสงฆ์ผู้อาวุโสกว่าตนและได้อนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์ผู้ต่ำกว่าตน และได้อนุเคราะห์เพื่อนสหธรรมิกในการบำเพ็ญความดี การประพฤติปฏิบัติตามวัตร ๑๔ ดังกล่าวของพระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือพึงกระทำกิจที่ควรทำและมารยาทที่ควรประพฤติทำให้พระภิกษุสงฆ์รู้จักรับผิดชอบในแต่ละหน้าที่ที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์แก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาโดยตรง ช่วยให้พระภิกษุสงฆ์และสังคมได้รับการขัดเกลาภิเลสอสาสะทั้งหลายด้วย^{๒๘}

นอกจากนี้ การปฏิบัติตามข้อวัตร ๑๔ ของพระภิกษุสงฆ์นั้นในตอนต้นพุทธกาลเป็นไปอย่างเรียบง่ายเพราะผู้ที่เข้ามาบวชไม่มากนัก และผู้ที่เข้ามาบวชนั้นบรรลุมรรคผลระดับสูงในพระพุทธศาสนา ไม่มีปัญหาเรื่องความประพฤติ ไม่มีปัญหาในการปกครองแต่ประการใด เมื่อพระสงฆ์เพิ่มจำนวนมากขึ้น การปฏิบัติของผู้เข้ามาบวชก็เริ่มมีปัญหา พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรือกำหนดข้อปฏิบัติให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความเอื้ออาทร เช่น พระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ปฏิบัติต่อลูกศิษย์ของตนเหมือนบุตร ฝ่ายลูกศิษย์จะต้องมีความรู้สึที่ดีต่อพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ของตนเหมือนบิดา^{๒๙} ดังนั้น การอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีลักษณะอบอุ่นต่างฝ่ายต่างดูแลความเป็นอยู่ของกันและกัน ด้วยความเอื้อเฟื้อ ทำให้เกิดความรักและความผูกพันระหว่างกันเป็นแบบอย่างที่ดี อันแสดงออกถึงความเมตตาและปรารถนาดีต่อกันและกันระหว่างพระผู้น้อยกับพระผู้ใหญ่ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวัตร ๑๔ ด้วยเหตุที่พระวินัยมีความสำคัญต่อการกระทำหน้าที่พระภิกษุสงฆ์ดังกล่าวพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ปฏิบัติต่อกัน และเป็นข้อวัตรที่ภิกษุต้องปฏิบัติถ้าไม่ปฏิบัติต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๐} ดังนั้น วัตร ๑๔ จึงเป็นข้อบัญญัติ ขนบธรรมเนียม หรือแบบแผนข้อบังคับสำหรับให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตาม

^{๒๘} พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน), ศึกษากระบวนการฝึกอบรมกระบวนการทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๘.

^{๒๙} วิ.ม.(ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙.

^{๓๐} พระอมรารักษ์ชิต (อมโร เกิด), สัตตบัพพบุพพสิกขา และบุพพสิกขาวรรณา, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๙๓.

เพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ให้มีความเรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกันของพระภิกษุสงฆ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบร่มเย็น

๒.๔. โทษและประโยชน์ที่เกิดจากข้อวัตร ๑๔

๒.๔.๑ โทษที่เกิดจากการไม่ปฏิบัติตามข้อวัตร ๑๔

๒.๔.๑.๑ โทษที่เกิดกับพระภิกษุสงฆ์

สำหรับพระภิกษุสงฆ์ผู้ไม่ปฏิบัติตามวัตร ๑๔ ทำให้ขาดความระเบียบวินัยต่างทำตามอำเภอใจ ทำให้ความขัดแย้งเกิดขึ้นและทำให้ไม่มีความสุขและปราศจากความสามัคคี หากพระภิกษุสงฆ์ไม่ปฏิบัติตามวัตรดังกล่าวแล้ว ย่อมมีโทษที่เกิดจากการล่วงละเมิดพระวินัยเหมือนกับบุคคลทำผิดกฎหมายบ้านเมืองก็ย่อมรับโทษจากผู้ปกครอง หรือผู้ทำหน้าที่รักษาความสงบ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงการไม่ปฏิบัติตามหลักพระวินัยหรือการไม่ปฏิบัติตามพระวินัย ถือว่าเป็นการล่วงละเมิดพระวินัยซึ่งเป็นกติกาสงฆ์ก็ย่อมได้รับโทษในลักษณะต่างๆ สมดังพระพุทธพจน์ข้อว่า

บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติในโลกนี้ ย่อมถึงความเสื่อมโทรมทรยศเป็นอันมากซึ่งมีความประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นโทษประการที่ ๑ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล กิตติศัพท์อันชั่วของบุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ ย่อมกระฉ่อนไป นี่เป็นโทษประการที่ ๒ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตามพราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมไม่แคล้วกล้า ก่อเขินเข้าไป นี่เป็นโทษประการที่ ๓ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ ย่อมหลงสติตาย นี่เป็นโทษประการที่ ๔ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในอบาย ทุกคติวิบาต นรก นี่เป็นโทษประการที่ ๕ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ทุศีลเพราะศีลวิบัติ มีโทษ ๕ ประการนี้แล^{๓๑}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผลการล่วงละเมิดวัตรหรือพระวินัยแต่ละข้อล้วนแล้วเป็นทางแห่งความเสื่อมทั้งต่อพระภิกษุสงฆ์ดังโทษ ๕ ประการ คือ ย่อมถึงความเสื่อม ย่อมถึงความวิบัติ ย่อมไม่แคล้วกล้า ย่อมหลงสติตาย และย่อมไปเกิดในอบาย เป็นต้น ดังนั้น พระสงฆ์ควรที่จะฝึกฝนปฏิบัติฝึกอบรมในทาง ความประพฤติ การฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกาย วาจา คือ การรักษาระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นและในสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วยดี ให้เกื้อกูล ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย เป็นพื้นฐานของการรักษาศีล ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่พระศาสดาทรงบัญญัติไว้ให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติและสืบทอดกันมาตลอด^{๓๒} แต่ถ้าพระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ มีศีลและมีอาจารย์จะอยู่ในสังคมนี้อย่างผาสุก ได้รับการยอมรับ ไม่รังเกียจียดฉันทเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ร่วมทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง เพราะเหตุฉะนั้น โทษที่เกิดกับพระภิกษุสงฆ์ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดจากการประพฤติดังปฏิบัติอย่างไม่เหมาะสมของพระภิกษุสงฆ์โดยตรง เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำว่าเป็นอภินิหารกิจกล่าวคือเป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์ไม่ควรประพฤติดังปฏิบัติ

^{๓๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๔-๓๐๕.

^{๓๒} เสถียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๒),

๒.๔.๑.๒ โทษที่เกิดกับพระพุทธศาสนาและสังคม

ในสถานการณ์ทุกวันนี้พระภิกษุสงฆ์ในยุคปัจจุบัน มีความประพฤติและปฏิบัติตนไม่เหมาะสมกับความเป็นพระสงฆ์ตามหลักของพระธรรมวินัย ชักนำไปสู่การทำบุญแต่ขาดกุศล ชักพาให้อุบาสกอุบาสิกาไม่เชื่อมั่นในตัวเอง แต่เน้นให้ความเชื่อมั่นในครูอาจารย์เพื่อให้ได้มาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ โดยการสอนให้อุบาสกอุบาสิกาสยบยอมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และอิทธิปาฏิหาริย์ ทั้งที่พระพุทธเจ้าให้เน้นสอนเรื่องปาฏิหาริย์แห่งธรรม แต่พระภิกษุมุ่งไปที่ปาฏิหาริย์แห่งอิทธิฤทธิ์ การอวดตัวอวดตน และประกาศตนว่าบรรลुकุณวิเศษ แม้ข้อเท็จจริงพระพุทธเจ้าจะทรงห้ามว่า บรรลุจริงก็อาบัติปาจิตตีย์ ไม่บรรลุจริงก็อาบัติปาราชิก และเมื่อความจริงบางอย่างปรากฏชัด จึงเป็นที่มาของวิกฤตศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อพระภิกษุ ทั้งที่มีภิกษุบางรูปที่ประพฤติผิด และลามไปถึงพระภิกษุรูปอื่นๆ ในฐานะที่เป็นสมาชิกขององค์กรสงฆ์ในภาพรวมเป็นที่น่าเสียดายปัจจุบันนี้มีคนสนใจแค่เปลือกนอกของศาสนามากกว่าการเผยแผ่ธรรมที่ความสำคัญอยู่ที่การฟังธรรม การสนทนาธรรม และการปฏิบัติธรรมเราจะเห็นกระแสการยอมรับฝ่ายันต์ที่เกลือกกลั้วธุรกิจ ในขณะที่กลับละเลยปัญหาการปิดสถานีวิทย์เสียงธรรมและการเผยแผ่ธรรมในระดับประเทศทั้งที่เคยกระทำได้มาก่อน

อย่างไรก็ตาม ความเสื่อมศรัทธาส่งผลต่อพระภิกษุสงฆ์โดยตรงและโดยอ้อม ทำให้มีผลกระทบต่องานพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะเกิดจากพระภิกษุสงฆ์ที่ไม่มุ่งมั่นเจริญรอยตามแนวทางขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในด้านการปฏิบัติ ข้อวัตรเหล่านี้ก็ย่อมเรียนรู้ได้จากอุปัชฌาย์อาจารย์ หากไม่แสวงหาความรู้นั้นหมายถึง ขนบธรรมเนียมที่ติงามเหล่านี้ จริยวัตรบ้าง วิถีวัตรบ้าง กิจวัตรบ้างเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์อันประกอบด้วยข้อวัตรปฏิบัติ ๑๔ ผลกระทบที่มีต่อการไม่ปฏิบัติข้อวัตร ๑๔ วัตร ภิกษุผู้ไม่บำเพ็ญวัตร ชื่อว่าไม่บำเพ็ญศีลผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ มีปัญญาย่อมไม่ประสบเอกัคคตาจิต (เอกัคคตาจิต คือจิตที่ได้สมาธิ) ผู้มีจิตฟุ้งซ่าน มีอารมณ์มาก ย่อมไม่เห็นธรรมโดยชอบ เมื่อไม่เห็นพระสัทธรรม ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ ภิกษุบำเพ็ญวัตร ชื่อว่าบำเพ็ญศีล ผู้มีศีลบริสุทธิ์ มีปัญญาย่อมประสบเอกัคคตาจิต (จิตที่ได้สมาธิ อย่างต่ำในชั้นฌาน ๔) ผู้มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน มีอารมณ์อย่างเดียว ย่อมเห็นธรรม อันมีมรรค ๔ ผล ๔ นิพพานอริยะชั้นใดชั้นหนึ่งใน ๘ จำพวก คือ พระโสดาปัตติมรรค โสดาบันปัตติผล สกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล โดยชอบ เมื่อเห็นพระสัทธรรมย่อมพ้นจากทุกข์ได้ด้วยปัญญา เพราะเหตุนั้น พระภิกษุสงฆ์เห็นประจักษ์พึงบำเพ็ญวัตรอันเป็นพระโอวาทของพระพุทธเจ้า

การไม่ปฏิบัติตามวัตรดังกล่าวมีผลกระทบต่องานพุทธศาสนิกชนผู้ที่นับถือเลื่อมใสเป็นอย่างมาก เพราะพระภิกษุสงฆ์นั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นตัวแทนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อีกทั้งพระสงฆ์เป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับประชาชนที่ยังไม่มีศรัทธามาก หากพระภิกษุสงฆ์ประพฤติละเมิดพระธรรมวินัยในรูปแบบต่างๆ ก็ไม่มีใครทำอะไรได้หย่อนยานข่าวร้ายๆ ที่เกิดแก่พระพุทธศาสนาจนเกิดขึ้นให้เป็นที่รำคาญใจสะท้อนใจชาวพุทธ แต่เพราะพระสงฆ์ทั่วประเทศ มีจำนวนมาก ก็คงไม่ต่างจากสังคมทั่วไป ที่เมื่อมีคนหมู่มาก ก็ย่อมมีทั้งดี ทั้งร้าย คละเคล้าปะปนกันไป ที่สำคัญต้องยอมรับความจริงว่า สถานะและภาพของพระสงฆ์ คือผู้ทรงศีลบริสุทธิ์อยู่เหนือกิเลส ตัณหา และความแปดเปื้อนทั้งปวง ส่วนส่งผลกระทบต่อความศรัทธา

การที่พระภิกษุสงฆ์ไม่ปฏิบัติตามวัตร ๑๔ ทำให้พุทธศาสนิกชนในฐานะอุบาสกและอุบาสิกา บางกลุ่มมีศรัทธาที่วิปริต เพราะมีความที่ขาดปัญญาในการคิด การพิจารณา และการไตร่ตรองอย่าง แยกคายถึงความเหมาะสมตามหลักการโยนิโสมนสิการฝากความเชื่อมั่น และเสรีภาพของความเป็น มนุษย์ให้แก่คนอื่นๆ และจมดิ่งอยู่กับศรัทธาที่มีดบอดถวายเป็นปัจจัย ๔ ที่ก่อให้เกิดความฟุ้งเฟ้อและ พุ่มเฟิ้อย โดยไม่ได้ตระหนักรู้ถึงความจำเป็นต่อการศึกษาดูธรรม ปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรม และปกป้อง รักษาธรรมรวมไปถึงการอุปโลกน์ หรือการยกย่องขึ้นชมว่าพระภิกษุรูปนั้นรูปนี้เป็นพระอรหันต์และ เมื่อพระภิกษุที่ตนเคารพนับถือมิได้เป็นตามที่มุ่งหวัง จึงเกิดความโศกเศร้าและเสียใจ และบางกลุ่มจึง ตัดสินใจเลิกเคารพนับถือกราบไหว้บูชา จนเป็นที่มาของการพลาดโอกาสในการตั้งมั่นในการทำ ความดีต่อไป การปฏิบัติตามพระวินัยจึงเป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์ควรสำเหนียกหรือมีความเอาใจใส่ศึกษาและ ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

๒.๔.๒ ประโยชน์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามข้อวัตร ๑๔

๒.๔.๒.๑ ประโยชน์ที่เกิดกับพระภิกษุสงฆ์

การปฏิบัติตามข้อวัตร ๑๔ หรือพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์นั้นมีประโยชน์ไม่ทำให้เกิดความไม่ต้องเดือดร้อนใจซึ่งเรียกว่า วิปฏิสาร พระภิกษุสงฆ์ผู้ประพฤติย่อหย่อนทางพระวินัยย่อม ได้วิปฏิสารเพราะกระทำการล่วงละเมิดพระวินัย ทำให้ไม่มีใครนับถือ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีลก็หวั่นหวาดกลัวจะถูกโจทก์ท้วง เมื่อใครครวญเห็นเช่นนั้นแล้ว พึงนำความประพฤติไปให้สำเร็จผลที่มุ่งหมาย ของพระวินัย และให้สำเร็จอานิสงส์คือได้ความเบิกบานว่า ได้ประพฤติดีงามไม่ต้องได้รับความเดือดร้อน เพราะเหตุประพฤติสละเพร่าหรือประพฤติไม่ถูกทางและไม่เกิดมานะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น ควรมีเมตตาอารีแนะนำเพื่อนสหธรรมิก ที่ยังประพฤติบกพร่องให้ประพฤติบริบูรณ์^{๓๓} หากพระภิกษุสงฆ์ ประพฤติตามหลักข้อวัตร ๑๔ อย่างเคร่งครัดปัญหาความวุ่นวายเดือดร้อนต่างๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นเพราะ คนมีความเมตตาต่อกันเห็นอกเห็นใจ เห็นประโยชน์หรือสุขทุกข์ของคนอื่นเป็นเสมือนเป็นของตนเอง เพราะวัตร ๑๔ จัดเป็นบรรทัดฐานแห่งสันติสุขของชาวโลก ที่ใด มีคนที่มศีลที่นั่นเป็นสุข หาก ปราศจากศีลและวินัยแล้วคุณงามความดีอื่นๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงประโยชน์ของ การรักษาศีล

สมดังพระพุทธพจน์ชื่อว่า

บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์ เป็นอันมากซึ่งมีความไม่ประมาท เป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล กิตติศัพท์อันงามของ บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไปนี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคล ผู้มีศีล บุคคลผู้มีศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชัตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตามสมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้ากล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี่เป็นอานิสงส์ประการ ที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่ เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล

^{๓๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑ , พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙-๒๐.

หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล^{๓๔}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นจะเห็นว่า การปฏิบัติตามวัตร ๑๔ มีประโยชน์อย่างมาก คือ เพื่อสนองมติของคณะสงฆ์ เพื่อความผาสุกของสงฆ์ เพื่อเชื่อมชื่อกันในด้าน ไร่ยางอาย ไม่มีความสำนึกในความผิด เพื่อความเป็นผู้ผาสุกของผู้มีศีลอันดีงาม เพื่อป้องกันโทษในปัจจุบัน เพื่อป้องกันโทษในภายหน้าเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสสำหรับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อจูงใจผู้ที่นับถือเลื่อมใสอยู่แล้ว ให้นิมนต์ถือเลื่อมใสยิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อความมั่นคงของพระสัทธรรม ทั้งที่เป็นส่วนการศึกษา การปฏิบัติและมรรคผลนิพพาน และเพื่ออนุเคราะห์ต่อพระวินัย เพื่อกำจัดตัณหา บรรเทาความเพียร ความสัณเฑาะ ความยึดมั่นถือมั่น และรักษาศีลธรรมเพราะการปฏิบัติถูกต้องตามพระวินัยแต่ละข้อย่อมมีส่วนค้ำจุนซึ่งกันและกัน

๒.๔.๒.๒ ประโยชน์ที่เกิดกับพระพุทธศาสนาและสังคม

การปฏิบัติตามวัตร ๑๔ นั้นนับว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักของพระวินัยที่เป็นบพัญญัติทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องควบคุมหรือจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทั้งนี้ เนื่องจากข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์และพุทธศาสนิกชน ในฐานะเป็นรากฐานของการจัดระเบียบสังคมให้เป็นระบบ ในพระพุทธศาสนาถือว่าพระวินัย เป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามเพื่อให้ กาย วาจา และใจ มีความสงบเพื่อพัฒนาตนและยังเป็นที่พื้นฐานต่อกระทำความดีงามสูงสุดในพระพุทธศาสนาแล้วคือเป็นรากฐานของสมาธิและปัญญาต่อไป การปฏิบัติตามวัตร ๑๔ ยังทำให้สังคมของพระภิกษุสงฆ์นั้นมีความเรียบร้อยดีงามเป็นแบบแผน อันหนึ่งอันเดียวกันจะได้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขและมีความสบายโดยไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกัน ช่วยให้นั่นในสังคมห่างไกลจากความชั่วทั้งหลาย

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามหลักของพระวินัย เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งทั้งในส่วนบุคคลและในส่วนรวม กล่าวคือในส่วนบุคคล พระวินัยจะทำให้พระภิกษุสงฆ์สามารถใช้ความรู้ความสามารถและประพฤติตนปฏิบัติงานได้ถูกต้องและเป็นประโยชน์ ในส่วนรวมพระวินัยจะทำให้สังคมของพระภิกษุสงฆ์ตลอดจนพระพุทธศาสนานั้นมีความแข็งแกร่ง สามารถปฏิบัติภารกิจต่างๆ ร่วมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ พระวินัยจึงเป็นปัจจัยหรือพลังอย่างสำคัญในการสร้างสรรค์ความเป็นปกติเรียบร้อยและความเจริญมั่นคง^{๓๕} สังคมที่ไม่เป็นระเบียบ คือสังคมที่ไม่สามารถจะควบคุมสมาชิกของสังคมให้ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่วางไว้ โดยทั่วไปทุกสังคมมักจะวางกฎเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานบางอย่างให้สมาชิกที่มาอยู่ร่วมกันได้ใช้เป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบ ความเป็นระเบียบนี้ไม่ใช่เกิดจากการใช้อำนาจแต่เป็นการยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกัน^{๓๖} โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อธำรงความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสมาชิกในสังคม กับทั้งเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นเป็นไปโดยราบรื่นสนองความต้องการของภาคส่วนต่างๆ อย่างเหมาะสม ดังนั้น พระวินัยหรือวัตร ๑๔ ใน

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๑๖/๓๐๕.

^{๓๕} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

^{๓๖} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มนุษย์กับสังคม , (กรุงเทพมหานคร : นวสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๘.

พระพุทธศาสนาจึงเป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรือกำหนดไว้สำหรับพระภิกษุสงฆ์ มีความประพฤติในสิ่งที่ถูกที่ควรอันจะส่งผลให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและสังคม ดังนั้น พระวินัยจึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นสำหรับพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เพราะผู้เข้ามาบวชนั้นมาจากต่างตระกูลต่างชนชั้น ต่างอหยาศัย ต่างจิตต่างใจ หากไม่มีพระวินัยควบคุมความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่สับสนวุ่นวายไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูปประพฤติตามพระวินัยก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ยืนนาน

๒.๕ สรุปข้อวัตร ๑๔ ของพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ข้อวัตร ๑๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ ธรรมเนียม การประพฤติและการปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์เป็นข้อปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์มี ๑๔ อย่าง คือ ๑) อาคันตุกวัตร คือ ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้จรมา จะต้องปฏิบัติ คือ ถอดรองเท้า ลดร่ม เปิดศีรษะ ลดจีวรที่โพกศีรษะลง ไม่ควรรับร้อนเดินเข้าไปในอาราม อย่าใช้น้ำดื่มล้างเท้า ควรให้ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสซึ่งแก่พรรษากว่าควรสอบถามเสนาสนะให้เรียบร้อยก่อนจึงเข้าพักอาศัย ๒) อาวาสกวัตร คือ ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ในอาวาสหรือภิกษุเจ้าถิ่นจะต้องปฏิบัติ คือ เมื่อเห็นภิกษุอาคันตุกะที่แก่พรรษากว่าแล้วพึงไหว้ ปูอาสนะต้อนรับ ตั้งน้ำล้างเท้าตั้งเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ลูกรับบาตรและจีวร นำน้ำดื่มมาต้อนรับ นำน้ำใช้มาต้อนรับ เป็นต้น ๓) คมิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางจะต้องปฏิบัติ โดยภิกษุนั้นพึงเก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่าง บอคมอบหมายเสนาสนะแล้วจึงพากันจากไป ถ้าไม่มีภิกษุพึงบอกสามเณร ถ้าไม่มีสามเณรพึงบอกคนวัด ถ้าไม่มีคนวัดพึงบอกแก่อุบาสก ถ้าไม่มีใครเลย พึงทำทุกอย่างให้เรียบร้อยแล้วจึงจากไป

๔) อนุโมทนาวัตร คือ ข้อปฏิบัติในการอนุโมทนา โดยพระพุทธองค์ทรงปรารภคำกล่าวดำนิพระณามและโพชนาของประชาชนที่ภิกษุทั้งหลายนำมากราบทูลให้ทรงทราบ เมื่อฉันภัตตาหารเสร็จแล้วพึงกล่าวอนุโมทนาให้พร ๖) ภัตตคควัตร คือ ข้อปฏิบัติในโรงฉัน ข้อปฏิบัติ คือ ไม่พึงเดินแซงไปข้างหน้าภิกษุผู้เถระทั้งหลาย พึงปกปิดกายให้ดี พึงสำรวมดี ทอดจักษุลง ไม่พึงเวกผ้า ไม่พึงหัวเราะเสียงดัง พึงพูดเสียงเบา และไม่พึงเดินโคลงกาย ๖) ปิณฑาจาริกวัตร คือ ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ข้อปฏิบัติ คือ พึงนุ่งห่มปิณฑนทลให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่ทับซ้อนกันไว้ล้างบาตรแล้วถือ(อุ้ม)อย่างสำรวมเข้าบ้านโดยไม่รับร้อน ๗) อารัญญิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ต้องประพฤติชอบ คือ ควรลุกขึ้นแต่เช้าตรู่พึงตั้งน้ำดื่ม ตั้งน้ำใช้ ก่อไฟ เตรียมไม้สไฟ เตรียมไม้เท้า เรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือบางส่วนและพึงรู้เรื่องทิศ

๘) เสนาสนวัตร คือ ข้อปฏิบัติในเสนาสนะ คือ ภิกษุที่อยู่ในวิหารใด วิหารนั้นสกปรก ควรชำระให้สะอาด โดยนาคบาตรและจีวร ผ้าปูที่นอน ผ้าปูนั่ง พูกและหมอนออกมาวางไว้ในที่ที่เหมาะสมก่อน ควรยกเตียงและตั้งออกมาวางไว้ข้างนอกด้วยความระมัดระวัง อย่าให้ครูดพื้นหรือกระทบบานประตูหน้าต่าง อย่าเคาะเสนาสนะใกล้ภิกษุใกล้วิหารใกล้น้ำดื่ม น้ำใช้ อย่าเคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม แต่ควรเคาะเสนาสนะในที่ต่ำได้ลม ๙) ชันตาขรวัตร คือ ข้อปฏิบัติในเรือนไฟ พึงปฏิบัติ คือ ภิกษุที่อยู่ในเรือนไฟ ถ้ามีขี้เถ้ามากพึงนำไปทิ้ง ถ้าเรือนรกก็พึงกวาด ถ้าชานภายนอกก็พึงกวาด ถ้าบริเวณใด

รกพึงทำความสะอาดให้หมด ๑๐) วัจจกฏีวัตร คือ ข้อปฏิบัติในวัจจกฏี (ส้วม) ข้อปฏิบัติ คือ ภิกษุผู้ไปวัจจกฏีพึงยืนกระแอมอยู่ข้างนอก แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ข้างในควรกระแอมรับ ถ้าภิกษุถ่ายไว้เลอะต้องล้างให้สะอาด ถ้าตะกร้าใส่ไม้ชำระไว้เต็ม พึงนำไปทิ้ง ถ้าวัจจกฏีสกปรก พึงกวาด ถ้าบริเวณภายนอกภายในรก พึงทำความสะอาด ถ้าไม่มีน้ำในหม้อชำระพึงตักน้ำมาไว้

๑๑) อุปัชฌายวัตร คือ ข้อปฏิบัติที่ภิกษุสหัตถิหาริกควรประพฤติในพระอุปัชฌาย์ ข้อปฏิบัติ คือ พึงลุกนั่งแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่ง เข้าไปถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมีพื้งล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย พึงถวายน้ำรับภาชนะมาถืออย่างระมัดระวังอย่าให้ครูด ล้างแล้วเก็บไว้ให้ดี เก็บอาสนะ ปิดกวาดบริเวณนั้นให้สะอาด สหัตถิหาริกจะไปที่ไหนพึงบอกลาทุกครั้ง ถ้าท่านไม่สบายพึงพยาบาลท่านจนตลอดชีวิตหรือจนกว่าท่านจะหาย ๑๒) สหัตถิหาริกวัตร คือ ข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ควรประพฤติในสหัตถิหาริก คือ อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์สหัตถิหาริกด้วยอุเทศ ปริพุจฉา โอวาท และอนุศาสน์มอบบาตรจีวรให้เมื่อสหัตถิหาริกไม่มี ถ้าสหัตถิหาริกเป็นไข้ พึงถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้าปูอาสนะ และพยาบาลตลอดชีวิตหรือจนกว่าจะหาย ๑๓) อาจารย์วัตร คือ ข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้อันเตวาสิกควรประพฤติต่ออาจารย์และ ๑๔) อันเตวาสิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้เป็นอาจารย์ควรประพฤติในอันเตวาสิก

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าข้อวัตร ๑๔ ดังกล่าวเป็นระเบียบ แบบอย่าง ธรรมเนียมการปฏิบัติหรือเป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อธำรงความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคมพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นเป็นไปโดยราบรื่น เป็นเหตุนำมาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม หากพระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตามวัตร ๑๔ ทำให้มีพฤติกรรมมีความเหมาะสมกับความเป็นสมณสาธูป และเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาทั้งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ยืนนาน